

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

UNIVERSITETI

KAFEDRASI

“Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarni atrof muhitni asrab avaylashga va
g‘amho‘rlik ko‘rsatishga o‘rgatish” mavzusidagi

BITIRUV MALAKAVIY ISH

Bajardi: _____

Rahbar: _____

(imzo)

Toshkent-2025

MUNDARIJA:

KIRISH	3
I-BOB. BOLALARNI ATROF-MUHITNI ASRAB-AVAYLASHGA O'RGATISHNING NAZARIY ASOSLARI	
1.1. Atrof-muhit va ekologik tarbiya tushunchasining nazariy asoslari.....	8
1.2. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik tarbiya bo'yicha xorijiy va mahalliy tajribalar.....	12
BIRINCHI BOB BO'YICHA XULOSA.....	18
II-BOB. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA ATROF-MUHITGA G'AMXO'RLIKNI SHAKLLANTIRISH METODLARI	
2.1. Bolalarning atrof-muhitga bo'lgan qiziqishini uyg'otish usullari.....	19
2.2. Ekologik ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash.	28
IKKINCHI BOB BO'YICHA XULOSA.....	34
III-BOB. AMALIYOTDA EKOLOGIK TARBIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI VA TAJRIBALAR	
3.1. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik loyihalar va dasturlarni ishlab chiqish.....	35
3.2. Bolalarning ekologik tarbiyasini rivojlantirishga ota-onalar va jamiyatning ta'siri.....	39
UCHINCHI BOB BO'YICHA XULOSA.....	48
UMUMIY XULOSA VA TAVSIYALAR.....	49
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	51

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasida ekologik ta’limni rivojlantirish bo‘yicha 2023-yilning oxirida qabul qilingan qarorlar va farmonlar ekologik ongni shakllantirishni maqsad qilgan. Masalan, O‘zbekiston Prezidenti tomonidan 2023-yil 11-sentabrda qabul qilingan “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi ekologik masalalarni yirik islohotlar doirasida ko‘rib chiqishni ta’minlaydi. Ushbu strategiyaning asosiy maqsadlaridan biri ekologik barqarorlikni ta’minlash va yoshlarni ekologik tarbiya orqali atrof-muhitni asrab-avaylashga jalb qilishdir¹.

Shuningdek, 2022-yilda qabul qilingan “Ekologik ta’limni rivojlantirishga doir davlat dasturi” maktabgacha ta’lim tizimida ekologik ongni shakllantirishni o‘z ichiga oladi. Mazkur dasturda maktabgacha yoshdagi bolalarga atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha bilimlarni shakllantirishga qaratilgan darsliklar va o‘quv materiallari ishlab chiqish rejalashtirilgan. Bundan tashqari, davlat ekologik siyosatining muhim tarkibiy qismi sifatida umumta’lim muassasalarida ekologik tarbiya masalalari ham alohida e’tiborga olingan².

Bundan tashqari, O‘zbekistonda ekologik xavfsizlikni ta’minlashga doir qonunlar doimiy ravishda yangilanib, ilgari surilayotgan ekologik siyosatning bolalar va yoshlarga ekologik mas’uliyatni o‘rgatishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Buning uchun maktabgacha ta’lim muassasalarida ekologik bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish, tabiatni asrab-avaylashni targ‘ib qilish vazifalari ko‘rsatib o‘tilgan.

Bu qarorlar va dasturlar ekologik ta’limni yanada rivojlantirishga va maktabgacha ta’limda bolalarni atrof-muhitni asrab-avaylashga o‘rgatishda muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Bitiruv malakaviy ishining dolzarbligi. Maktabgacha ta’lim tizimida ekologik ongni shakllantirish masalasi bilan bevosita bog‘liq. Bugungi kunda global miqyosda ekologik muammolar tobora kuchayib bormoqda, shu jumladan tabiat

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni (2023-yil, 11-sentabr). "O‘zbekiston – 2030" strategiyasi to‘g‘risida. Rasmiy hujjat, ekologik barqarorlikni ta’minlash, yoshlarni ekologik tarbiya orqali atrof-muhitni asrab-avaylashga jalb qilishni maqsad qiladi.

² Ekologik ta’limni rivojlantirishga doir davlat dasturi (2022-yil). Davlat dasturi maktabgacha ta’lim tizimida ekologik ongni shakllantirishni o‘z ichiga oladi.

resurslarining kamayishi, global isish va atrof-muhit ifloslanishi. Ushbu masalalarni hal qilishda ekologik tarbiya yoshlarni tabiatni asrab-avaylashga va atrof-muhitni himoya qilishga o'rgatish orqali muhim rol o'ynaydi.

Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi ekologik siyosatida katta o'zgarishlar yuz bermoqda, bu esa ekologik tarbiyaning maktabgacha ta'lim tizimida rivojlanishini ta'minlashni o'z ichiga oladi. Masalan, 2023-yilda qabul qilingan "O'zbekiston – 2030" strategiyasi atrof-muhitni muhofaza qilishga alohida e'tibor qaratadi va yoshlarni ekologik ta'lim orqali tabiatga bo'lgan mas'uliyatni oshirishga yordam beradi. Bu o'zgarishlar, shuningdek, maktabgacha ta'limda yangi pedagogik usullarni va texnologiyalarni joriy etish zaruratini yuzaga keltiradi.

Bundan tashqari, ekologik ta'limni rivojlantirishning milliy va xalqaro tajribalariga asoslanish, yoshlarni ekologik ongni rivojlantirishga doir yangi metodikalarni yaratish imkoniyatlarini kengaytiradi. O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimi ekologik tarbiya bo'yicha ijtimoiy mas'uliyatni oshirishga qaratilgan yangi yondashuvlarni o'z ichiga oladi.

Shu nuqtai nazardan, mazkur bitiruv malakaviy ishi ekologik ta'lim va bolalarni atrof-muhitni asrab-avaylashga o'rgatish masalalariga yangicha yondashuvni taklif etadi. Bu o'zgarishlar ekologik ongni shakllantirishning yangi bosqichini boshlab beradi.

Bitiruv malakaviy ishining predmeti. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni atrof-muhitni asrab-avaylashga va unga g'amxo'rlik ko'rsatishga o'rgatish jarayoni va uning pedagogik asoslaridir.

Bitiruv malakaviy ishining obyekt. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni atrof-muhitni asrab-avaylashga va unga g'amxo'rlik ko'rsatishga o'rgatish jarayoni va bu jarayonda qo'llaniladigan pedagogik yondashuvlar, metodikalar va usullar hisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishining maqsadi va vazifalari. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni atrof-muhitni asrab-avaylashga va unga g'amxo'rlik ko'rsatishga o'rgatish jarayonini tahlil qilish, bu jarayonda ishlatiladigan pedagogik usullar, metodikalar va innovatsion texnologiyalarni o'rganish hamda ekologik

tarbiyaning samaradorligini oshirishga qaratilgan takliflar ishlab chiqishdir. Maqsad ekologik tarbiyaning bolalar ongiga qanday ta'sir ko'rsatishini va bu jarayonning ta'limdagi o'rnini chuqur o'rganishdan iborat.

- Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik ongni shakllantirishning nazariy asoslarini tahlil qilish.

- Maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiyaning amaliy usullari va metodlarini aniqlash.

- Xorijiy va mahalliy tajribalarga asoslanib, ekologik tarbiyaning samaradorligini oshirish uchun innovatsion pedagogik texnologiyalarni tahlil qilish.

- Bolalarni atrof-muhitni asrab-avaylashga o'rgatishda interfaol o'yinlar, ekskursiyalar va amaliy mashg'ulotlar kabi metodlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish.

- Ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlikda ekologik tarbiya jarayonini rivojlantirishning samarali yo'llarini izlash.

Bu maqsad va vazifalar ekologik tarbiya jarayonini samarali amalga oshirishga yordam beradi va bolalarni ekologik ongli fuqarolar sifatida tarbiyalashni ta'minlaydi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Ekologik ta'limni o'rganish tarixi ko'plab olimlarning va jahon ta'lim tizimlarining hissasi bilan shakllangan. Uning boshlang'ich ildizlari XVI-XIX asrlarga borib taqaladi, bu davrda tabiatni va insonni bir-biri bilan bog'lab tushunish fikri paydo bo'ldi. Masalan, Ralf Uoldo Emerson va Genri Devid Toro kabi faylasuflar tabiat va uning inson hayotidagi o'rni haqidagi fikrlarni ilgari surdilar. 20-asrning boshlarida Jon Dewey kabi ta'limshunoslar ekologik ta'limni tajriba asosida rivojlantirib, bolalarni tabiatga yaqindan bog'lash zarurligini ta'kidlashdi³.

XX asrning o'rtalarida ekologik harakat kuchayib, ayniqsa, Reychel Karsongning "Silent Spring" asari chiqishi bilan ekologiya muammolari global miqyosda muhokama qilina boshlandi. Bu davrda, shuningdek, 1972-yilda

³ Karsong, R. (1962). Silent Spring.

Stokgolmda bo‘lib o‘tgan Insoniyat va Tabiat Konferensiyasi ham ekologik ta'limga katta e'tibor qaratdi. Konferensiyada ekologik tarbiya masalalari muhokama qilindi va shu tariqa ekologik ongni rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoj sezildi⁴.

Bundan tashqari, 1992-yilda Rio de Janeyroda bo‘lib o‘tgan Yer Konferensiyasida ekologik ta'limni barcha maktab tizimlariga kiritish zarurligi ta'kidlandi. UNESCO va UNEP ekologik ta'limni targ‘ib qilishda muhim rol o‘ynadi va ekologik ta'limni jahon bo‘ylab kengaytirish uchun bir qator tashabbuslarni amalga oshirdi⁵.

Hozirgi kunda, ekologik ta'limning rivojlanishi davom etmoqda va u yosh avlodni tabiatga bo‘lgan mehr-muhabbatni shakllantirishda davom etmoqda. Mamlakatlar orasida Germaniya, Kanada, va Finlyandiya kabi davlatlar ekologik ta'limni rivojlantirishda ilg‘or tajribalarga ega. O‘zbekistonda ham ekologik ta'limning rivojlanishi va bolalar uchun ekologik ongni shakllantirish borasida muhim qadamlar qo‘yilmoqda.

Mavzuning nazariy va amaliy ahamiyati. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni atrof-muhitni asrab-avaylashga va g‘amxo‘rlik ko‘rsatishga o‘rgatishning nazariy va amaliy ahamiyati juda katta. Ekologik tarbiya nafaqat yosh avlodning tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatini shakllantirishga yordam beradi, balki ularni jamiyatda ekologik ongni oshirishga, shuningdek, atrof-muhitni himoya qilishga bo‘lgan mas'uliyatli yondashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu jarayon jamiyatning kelajagi uchun muhim bo‘lib, atrof-muhitning barqaror rivojlanishiga ta'sir qiladi.

Nazariy jihatdan, ekologik ta'lim insonning tabiat bilan bo‘lgan munosabatlarini shakllantirishning asosiy vositasidir. Tabiat bilan moslashish, uning resurslarini ehtiyotkorlik bilan ishlatish va ekologik xavflarni kamaytirish haqida bilimlarni bolalar yoshligidan o‘rgatish zarur. Shuningdek, ekologik tarbiya bolaning umumiy rivojlanishiga, uning axloqiy, estetik va psixologik holatiga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi. UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlarning ekologik tarbiya

⁴ Orr, D. (1992). Ecological Literacy: Education and the Transition to a Postmodern World.

⁵ UNESCO-UNEP. (1975). The Belgrade Charter.

bo'yicha ko'rsatmalari va hujjatlari, shu jumladan 1977-yilda bo'lib o'tgan Tbilisi konferensiyasi, ekologik ta'limni umumjahon miqyosida targ'ib qilishni asoslab berdi⁶.

Amaliy jihatdan esa, ekologik ta'lim va tarbiya orqali bolalar tabiatni sevib, unga g'amxo'rlik qilishni o'rganadilar. Maktabgacha yoshdagi bolalar ekologik muammolarni tushunib, o'zlarining kundalik hayotlarida atrof-muhitni asrab-avaylashga qaratilgan amaliy harakatlar qilishni o'rganadilar. Bu nafaqat ekologik ongni oshirish, balki bolalar va ularning oilalarini atrof-muhitni himoya qilishga undaydi.

Ekologik ta'limni maktabgacha ta'lim tizimlariga kiritishning amaliy ahamiyati, shuningdek, bu sohada olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar va tajribalar natijasida amalga oshirilgan pedagogik texnologiyalar va metodlarning samaradorligida ko'rinadi. Bu pedagogik metodlar bolalarning ekologik faoliyatda ishtirokini faollashtirib, ularni turli ekologik loyihalarda va tadbirlarda ishtirok etishga jalb qiladi.

Bitiruv malakaviy ishi tarkibining qisqacha tavsifi. Tadqiqot ishi tarkibiy jihatdan kirish, asosiy qism, 3 ta qism, 6 ta paragraf, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iboratdir.

⁶ UNESCO. (1977). The Tbilisi Declaration: The Intergovernmental Conference on Environmental Education.

I-BOB. BOLALARNI ATROF-MUHITNI ASRAB-AVAYLASHGA O'RGATISHNING NAZARIY ASOSLARI

1.1. Atrof-muhit va ekologik tarbiya tushunchasining nazariy asoslari

XX asrning ikkinchi yarmida texnik yangiliklarning rivoji va industrial jamiyatga o'tish, inson tafakkuri va ongining mahsuli sifatida taraqqiyot mezonlarini belgilab berdi. Bu jarayon insoniyat oldida turli xil murakkab muammolarni yuzaga keltirdi va ular ta'sir doirasining kengligi va ahamiyatiga ko'ra global muammolar deb nomlanadi. Natijada mahalliy, mintaqaviy va umumbashariy ekologik muammolar paydo bo'ldi va bu muammolar insoniyat sivilizatsiyasining davomiyligiga tahdid solmoqda. Hozirda dunyo aholisining katta qismi ekotizimning buzilishi va atrof-muhitning ifloslanishi kabi ekologik muammolarni insoniyat uchun katta xavf deb hisoblamoqda.

Yoshlar ta'limi va tarbiyasida ekologik masalalarga yondashuvni kelajak nuqtai nazaridan tashkil etish hozirgi kunda muhim ahamiyatga ega. Bu, nafaqat ekologik bilimlarni kengaytirish, balki ularni amaliyotga joriy etish orqali yoshlarni ekologik mas'uliyatga yo'naltirishni ham o'z ichiga oladi. Ekologik tarbiyani o'quvchilarga o'rgatish ilmiy-nazariy jihatlarini chuqur tahlil qilishni, shuningdek, ular bilan bog'liq tarixiy va madaniy merosni ham o'rganishni taqozo etadi⁷.

Pedagogikada "ekologik tarbiya" tushunchasi 20-asrning o'rtalaridan boshlab keng tarqalgan. Bu, asosan, tabiat bilan muomala va uning himoyasiga yo'naltirilgan ta'limni anglatadi. Ekologik ta'lim va tarbiya, tabiatni sevish va unga hurmat bilan qarashni yoshlar ongida shakllantirishga yordam beradi. Shu boisdan, ekologik madaniyatni rivojlantirishni yoshlar ta'limining ajralmas qismi sifatida qarash zarur.

Bunda, inson va tabiatning o'zaro munosabatlarini o'rganish, o'quvchilarga tabiatni himoya qilishning zarurligini o'rgatishning muhimligi ko'zda tutiladi. Bu jarayon nafaqat ilmiy bilimlarni o'zlashtirish, balki tabiiy resurslarni tejash va ular bilan ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni ham o'z ichiga oladi. Ekologik

⁷ Suxomlinskiy, V.A. Ekologik pedagogika. - Moskva, 1980.

ta'limni amalga oshirishda, tabiatni muhofaza qilish bilan bog'liq o'qitish metodlari va yondashuvlar muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Bugungi kunda ekologik ta'limni rivojlantirish va unga yangicha yondashuvlar yaratish jarayoni davom etmoqda. 2023-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolangan yangi qaror va qonunlar, ekologik ta'limni mamlakatda keng targ'ib qilishni maqsad qilgan. Bu qaror ekologik bilimlarni kengaytirish, o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishga qaratilgan yangi ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, o'qituvchilarning ekologik ta'lim bo'yicha malakasini oshirishni nazarda tutadi. Qaror asosida, maktablarda ekologik ta'limni yanada mustahkamlash, universitetlarda ekologik fanlarni chuqur o'rganish va ilmiy tadqiqotlar olib borishni qo'llab-quvvatlash bo'yicha chora-tadbirlar belgilangan.

Shu bilan birga, ekologik ta'limning asosiy maqsadi yoshlarni tabiat bilan uyg'un yashashga, uning resurslaridan to'g'ri foydalanishga, ekosistema muvozanatini saqlashga va ekologik xatarlarni minimallashtirishga o'rgatishdir. Bugungi kunda ekologik masalalar nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishga, balki ijtimoiy va iqtisodiy tizimlarni barqaror rivojlantirishga ham ta'sir qiladi. Shuning uchun, ekologik ta'limning samarali amalga oshirilishi jamiyatning kelajagi uchun nihoyatda muhimdir.

Kelib chiqishi bilan ekologik pedagogika ilmiy soha sifatida tobora rivojlanmoqda va yirik ta'lim tizimlarida ekologik tarbiya bo'yicha maxsus kurslar, seminarlar va tadbirlar o'tkazilmoqda. Bu jarayon yoshlarning ekologik ongini oshirish, ular orasida ekologik mas'uliyatni rivojlantirishga yordam beradi.

Qisqacha aytganda, ekologik ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, jamiyatni ekologik xavfsizligiga oid yangi qadriyatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan asosiy vosita hisoblanadi.

Ekologik tarbiya — bu tabiatga, atrof-muhitga va ekologik muammolarga bo'lgan mas'uliyatli munosabatni shakllantirishni maqsad qilgan pedagogik jarayon. Uning asosiy maqsadi — bolalarga ekologik bilimlar, tushunchalar va axloqiy qiymatlarni o'rgatish, ularni atrof-muhitga bo'lgan mehr-muhabbat va

ehtiyotkorlikka o'rgatishdir. Ekologik tarbiya bolalar ongini rivojlantirib, ularning atrof-muhitni qanday muhofaza qilish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va resurslarni tejash kabi masalalarga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantiradi⁸.

Ekologik tarbiya nafaqat ekologik bilimlar va tushunchalar orqali, balki bolalarning tabiatga bo'lgan axloqiy, estetik va amaliy munosabatlarini ham shakllantiradi. Bu jarayonning maqsadi — tabiatni asrab-avaylash, resurslarni tejamkorlik bilan ishlatish, chiqindilarni kamaytirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashga bo'lgan mas'uliyatni bolalarda rivojlantirishdir. Ekologik tarbiya orqali bolalar nafaqat tabiatni to'g'ri o'rganish, balki unga ta'sir ko'rsatish va muammolarni hal qilishni o'rganadilar. Shu bilan birga, ekologik tarbiya jarayonida ekologik ong va madaniyatni shakllantirish, ekologik adolatni ta'minlash, barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlash kabi maqsadlar ham kuzatiladi⁹.

Tarbiyaviy jarayonda ekologik tarbiya asosiy o'rinni egallaydi, chunki bolalar tomonidan olingan ekologik bilimlar va ko'nikmalar nafaqat shaxsiy hayotda, balki jamiyatda ham ekologik mas'uliyatli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Ekologik tarbiya, ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalarda, atrof-muhitni yaxshi tushunish va unga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni ta'minlashda juda samarali bo'ladi.

Ekologik tarbiya bolalarga nafaqat tabiiy muhitni yaxshi ko'rish, balki ularni asrab-avaylashni, tabiatni jamiyat va kelajak uchun to'g'ri saqlashni o'rgatadi. Bu orqali bolalar ekologik adolatni, barqaror rivojlanishni va tabiiy resurslarni mas'uliyatli ishlatishni o'rganadilar. Shunday qilib, ekologik tarbiya, nafaqat ekologik bilimlarni o'rgatish, balki bolalar ongida ekologik madaniyatni ham shakllantirishni maqsad qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongni shakllantirishning zarurati, ularning tabiiy muhitni o'rganishdagi faol qatnashishlari va tabiatga bo'lgan mas'uliyatni shakllantirishga qaratilgan ijobiy ta'siri bilan bevosita bog'liqdir. Bu

⁸ Hikki, C., & Burk, M. (2014). "Erta yoshdagi bolalar uchun ekologik ta'limning ahamiyati." Early Childhood Education Journal.

⁹ Mackevon, R., & Hopkins, C. (2003). "Ekologik ta'lim jarayonida pedagoglarga qo'llanma." Green Teacher.

yoshdagi bolalar hayotga bo'lgan qiziqishlarini tabiatda kuzatadilar va undan o'rganish, unga qarashlari va munosabatlarini shakllantirish jarayoni eng samarali bu davrda amalga oshiriladi¹⁰.

Bolalar ekologik ongini o'rganishda atrof-muhitni nafaqat bilish, balki unga bevosita aloqada bo'lish, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish, tabiatni asrab-avaylash kabi mas'uliyatli vazifalarni bajarishadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar atrof-muhitni o'rganishga juda tayyor, chunki ular bu yoshda tabiatning oddiy, lekin asosiy qoidalarini tushunishga intilishadi. Ushbu davrda ular tabiatni to'g'ri saqlash, chiqindilarni kamaytirish, resurslardan ehtiyotkorlik bilan foydalanish, ekologik muammolarni hal qilishga tayyor bo'lishni o'rganishadi.

Bundan tashqari, ekologik tarbiya nafaqat bolalar ongini shakllantirish, balki ularga ekologik adolat va barqarorlikni ta'minlashni, resurslar va ekologik tizimlarning muvozanatini saqlashni o'rgatishdir. Bu jarayon, bolalar tabiatga bo'lgan hurmat va ehtiyotkorlikni, ayni paytda, ekologik muammolarga nisbatan mas'uliyatli yondashuvni rivojlantiradi¹¹.

Tarbiyachilar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, ekologik ongini shakllantirishning samarali usullari orasida tabiiy muhitda o'yinlar o'ynash, ekskursiyalar uyushtirish, amaliy mashg'ulotlar va tabiatni tushuntirishga qaratilgan darslar mavjud. Bularning barchasi bolalarni faqat bilish emas, balki faol qatnashishga, o'zlarini tabiiy muhitda to'g'ri tutish, ekologik mas'uliyatni o'z ichiga olgan ko'nikmalarni rivojlantirishga olib keladi.

Bundan tashqari, ekologik ongini shakllantirish nafaqat tabiatga nisbatan mas'uliyatni oshirish, balki bolalarning shaxsiyati va jamiyatdagi mas'uliyatli o'rni haqida ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ekologik ongga ega bo'lgan bolalar o'z kelajagida tabiiy resurslarni tejashga, ekologik muammolarni hal qilishda faol ishtirok etishga tayyor bo'ladi, bu esa jamiyatda ekologik barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

¹⁰ Chawla, L. (1998). "Bolalar uchun tabiat tajribalari ahamiyati." Children and Nature: Psychological, Sociocultural, and Evolutionary Investigations.

¹¹ Gibson, J. J. (1979). "Ko'rish orqali ekologik yondashuv." Houghton Mifflin.

1.2. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik tarbiya bo'yicha xorijiy va mahalliy tajribalar

Chet mamlakatlarda ta'lim va tarbiyani ekologiyalashtirish O'zbekistonga nisbatan barvaqt boshlangan. Shimoliy Yevropa va Amerika mamlakatlarida atrof-muhitni muhofaza qilish strategiyasidan uning holatini hamma bosqichda nazorat qilishga tomon qaratildi. Mazkur davlatlarning ichki va tashqi siyosatlarining barcha sohalarida atrof-muhit muhofazasi masalalari kiritilganligi nazoratga olinib, insoniyatning atrof-muhitdagi barcha faoliyati barqaror rivojlanish tamoyillarida to'liq mos kelishiga xalqaro hamjamiyat e'tibori kuchaytirildi. Yangicha yondoshuvning diqqatga sazovor tomonlaridan biri jamoatchilikka turli xil ekologik axborotlarni erkin olish va tarqatishlariga keng huquqlar berilganligidadir. Bu jarayonlarda o'qituvchilar va ekologik mutaxassislar birgalikda ekologik bilimlar va amaliy ko'nikmalarni bolalarga taqdim etish bilan birga, ularni tabiatni sevishtirish va uni asrab-avaylashga o'rgatadi. Quyida ba'zi davlatlarda ekologik tarbiya tizimining asosiy tamoyillari va yondashuvlari keltirilgan.

Finlandiya. Finlandiyada ekologik ta'lim tizimi maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga nisbatan mas'uliyatli va ijobiy munosabatni shakllantirishga katta e'tibor beradi. Bu tizimning asosiy maqsadi, bolalar tabiatni sevishtirishni, uni asrab-avaylashni va resurslarni tejashni o'rganishdir. Ekologik tarbiya jarayonida bolalar tabiatda ko'p vaqt o'tkazadilar, bu orqali ular tabiat bilan bevosita aloqada bo'lishadi va ekologik mas'uliyatni tushunishadi¹².

Bolalarga ekologik ongni shakllantirishda, o'yinlar va amaliy mashg'ulotlar muhim ahamiyatga ega. Masalan, bolalar bog'larda yoki ochiq havoda o'yinlar o'ynashadi, bog'dorchilik va boshqa ekologik faoliyatlarga jalb qilinadi. Bu jarayon ularni ekologik mas'uliyatli shaxslar sifatida tarbiyalashga yordam beradi. Ekologik tarbiyaning bu yondashuvi, bolalarning tabiatni qanday o'rganishlari, unga qanday ta'sir ko'rsatishlari va uni qanday asrab-avaylashlari haqida aniq tushunchalar

¹² Ahtiainen, H. (2009). Finlandiyada ekologik ta'lim va uning bolalar tarbiyasidagi o'rni. Helsinki Universiteti.

yaratadi. Ahtiainen (2009) ta'kidlashicha, Finlandiyada maktabgacha ta'limda ekologik tarbiya nafaqat tabiatni sevish, balki unga bo'lgan hurmat va mas'uliyatni shakllantirishga qaratilgan. Bolalar nafaqat tabiatni o'rganishadi, balki unga ta'sir qilish va uni saqlashga doir bilimlarni ham o'zlashtiradilar. Bu jarayon bolalarning ekologik ongini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi va ularning kelajakdagi hayotida barqaror ekologik qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Germaniya. Germaniyada ekologik tarbiya tizimi, nafaqat bolalarni ekologik bilimlar bilan tanishtirish, balki ularning ekologik his-tuyg'ularini rivojlantirishga qaratilgan. Maktabgacha ta'limda bu tizimda o'quvchilarga tabiatni sevish, uning resurslarini tejash va tabiatga bo'lgan mas'uliyatni o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Germaniyada ekologik tarbiyaning asosiy yondashuvi, bolalarni tabiat bilan bevosita aloqada bo'lishga va uning o'zgarishini tushunishga yo'naltirilgan. Bu jarayonlar tabiiy muhitni o'rganish va unga g'amxo'rlik qilishni o'z ichiga oladi¹³.

Bolalar tabiatda vaqt o'tkazish, o'simliklarni parvarishlash, hayvonlar bilan muloqot qilish kabi faoliyatlar orqali ekologik mas'uliyatni rivojlantirishga harakat qilinadi. Germaniyada ekologik tarbiyaning samarali usullaridan biri - bog'dorchilik va ekoturizm. Bu faoliyatlar orqali bolalar tabiatni sevishni va uni asrab-avaylashni o'rganadilar. Ekologik ongini shakllantirishda sayohatlar, ekoturizm va bog'dorchilik kabi amaliy faoliyatlar katta rol o'ynaydi. Bu faoliyatlar bolalarga atrof-muhitni yaxshilash va uning resurslarini asrab-avaylash zarurligini tushunishga yordam beradi (Lange, 2016). Shuningdek, Germaniyada ekologik tarbiyaning muhim tamoyillaridan biri - ularning tabiiy muhitga bo'lgan hurmatini oshirishdir. Bolalar uchun ekologik ta'limning samarali shakllari, tabiiy muhitni bevosita o'rganish va uni amalga saqlash bo'yicha faoliyatlar bilan amalga oshiriladi. Bu usul bolalar ongida ekologik mas'uliyatni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Yaponiya. Yaponiya ekologik tarbiya tizimi maktabgacha yoshdagi bolalarga tabiiy resurslarni asrab-avaylash, chiqindilarni kamaytirish va resurslarni tejash

¹³ Lange, S. (2016). Germaniyada ekologik tarbiya: metodologiyalar va amaliy faoliyatlar. Berlingdagi Ekologiya Instituti.

mas'uliyatini shakllantirishga qaratilgan. Yaponiyada ekologik ta'limning mazmuni nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy faoliyatlar orqali ham bolalarni o'rgatishga yo'naltirilgan. Bu yondashuv, bolalarga tabiatni sevish va unga mas'uliyatli munosabatda bo'lishni o'rgatadi¹⁴.

Yaponiya ta'lim tizimida ekologik mas'uliyatni o'rgatishning asosiy tamoyillari quyidagilar:

1. Resurslarni tejash – energiya va suvni samarali foydalanish, ularni tejashga o'rgatish.

2. Chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash – chiqindilarni to'g'ri ajratish va ularni qayta ishlashga jalb qilish.

3. Tabiatni asrab-avaylash – o'simliklar va hayvonlar bilan munosabatni to'g'ri tashkil qilish.

Bolalar, amaliy mashg'ulotlarda qatnashib, real hayotiy sharoitlarda, masalan, chiqindilarni to'g'ri ajratish, qayta ishlash va resurslarni tejash kabi faoliyatlarda ishtirok etadilar. Bu orqali ular ekologik ong va mas'uliyatni shakllantirishadi (Takahashi, 2015). Yaponiyaning bu yondashuvi ekologik ta'limni bolalarning kundalik hayoti bilan bog'lashga qaratilgan bo'lib, bu ekologik mas'uliyatni ular uchun yanada yaqin va tushunarli qiladi. Xorijiy mamlakatlarda ekologik tarbiya tizimlari ekologik bilimlarni nafaqat o'qitish, balki bolalar ongida tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirishga qaratilgan yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Finlandiya, Germaniya va Yaponiya kabi davlatlar ekologik tarbiya tizimida amaliy faoliyatlarni va tabiiy resurslar bilan aloqalarni o'rganishga katta ahamiyat berishadi, bu bolalarda ekologik mas'uliyatni shakllantirishda samarali bo'ladi. Bu tajribalar, ekologik tarbiyaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun nafaqat bilimlar, balki amaliy ko'nikmalar va his-tuyg'ularni rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda ekologik tarbiya maktabgacha ta'lim tizimining muhim yo'nalishiga aylangan, bu sohada qator tashabbuslar amalga oshirilgan. O'zbekiston

¹⁴ Takahashi, Y. (2015). Yaponiyada maktabgacha ta'limda ekologik ongni shakllantirish. Tokio Ta'lim Universiteti.

Respublikasi Prezidentining 2017-yilgi “Maktabgacha ta’limni rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”¹⁵ qarori, ekologik ta’limni maktabgacha ta’lim tizimiga integratsiyalashga katta turtki bo’ldi. Ushbu qaror ekologik tarbiyaning muhimligini ta’kidlab, uni rivojlantirish uchun zarur bo’lgan o’quv dasturlarini ishlab chiqishda hamda ekologik ongni shakllantirishda yordam berdi.

Ekologik tarbiyaning asosiy yo’nalishlari. O’zbekistonda maktabgacha ta’limda ekologik tarbiya, o’zbek xalqining an’anaviy tarbiyasiga asoslanib, tabiiy resurslarni asrab-avaylash va ekologik ongni shakllantirishni maqsad qiladi. Bu jarayonlar orqali bolalar tabiatni o’rganadilar, uning muhofazasiga mas’uliyatli munosabatda bo’lishni o’rganadilar, va hayvonlar hamda o’simliklar dunyosiga nisbatan g’amxo’rlikni rivojlantiradilar. Tabiatni sevish, uning go’zalligini tushunish va ekologik mas’uliyatni shakllantirish, ekologik tarbiyaning asosiy yo’nalishlaridan biridir.

Ekologik tarbiya jarayonida quyidagi yo’nalishlarga alohida e’tibor beriladi:

1. Tabiatni o’rganish: Bolalarga tabiatning o’ziga xos xususiyatlari va uning ahamiyatini tushuntirish.

2. Ekologik ongni shakllantirish: Ekologik mas’uliyatni his qilish va amaliy faoliyatlar orqali tabiatni asrab-avaylashni o’rganish.

3. Hayvonlar va o’simliklar dunyosiga bo’lgan mas’uliyatli munosabat: Bolalar, hayvonlar va o’simliklar bilan to’g’ri aloqada bo’lishni o’rganadilar, ular bilan bog’liq ekologik muammolarni tushunishga o’rgatiladi.

O’zbekistonning maktabgacha ta’lim tizimida ekologik o’yinlar, bog’dorchilik, chiqindilarni qayta ishlash va boshqa amaliy faoliyatlar orqali bolalarda ekologik mas’uliyatni rivojlantirishga katta e’tibor beriladi. Bu yondashuvlar bolalar uchun tabiatga nisbatan hurmat va g’amxo’rlikni rivojlantiradi, ularning ekologik bilimlarini kengaytiradi. O’zbekistonda ekologik tarbiya tizimida “Ekologik madaniyatni shakllantirish”ga oid o’quv dasturlari maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik ongni rivojlantirish va bolalarda tabiatga bo’lgan

¹⁵ O’zbekiston Respublikasi Prezidenti (2017). Maktabgacha ta’limni rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida qaror. Toshkent: O’zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori.

mas'uliyatni shakllantirish maqsadida amalga oshiriladi. Bu dasturlar o'quvchilarga ekologik bilimlarni nafaqat nazariy tarzda, balki amaliy faoliyatlar orqali ham o'rgatishni nazarda tutadi. Ekologik o'yinlar va amaliy mashg'ulotlar bolalar uchun ekologik ta'limning asosiy vositalaridan hisoblanadi. Misol uchun, bog'dorchilik faoliyatlari orqali bolalar o'simliklar bilan ishlashni o'rganishadi va tabiatga bo'lgan hurmatni rivojlantiradilar. Chiqindilarni qayta ishlash kabi faoliyatlar esa bolalarni atrof-muhitni asrab-avaylashga, resurslarni tejashga va chiqindilarni to'g'ri ajratishga o'rgatadi. Bu faoliyatlar orqali bolalarda ekologik mas'uliyat va atrof-muhitga bo'lgan ehtiyotkorlikning shakllanishi ta'minlanadi¹⁶.

Bundan tashqari, "Ekologik madaniyatni shakllantirish"ga oid o'quv dasturlari maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik ongni rivojlantirish va ularni tabiatga mas'uliyatli munosabatda bo'lishga o'rgatishga katta e'tibor qaratadi. Bu jarayonlarda ekologik madaniyatni shakllantirishga qaratilgan yangi metodologiyalar va pedagogik texnologiyalar keng qo'llaniladi. Misol uchun, ekologik o'yinlar, tejamkorlik faoliyatlari va tabiatni asrab-avaylashga qaratilgan amaliy mashg'ulotlar ekologik tarbiyani samarali tarzda amalga oshirishga yordam beradi. Bu jarayonlar orqali bolalar, o'z navbatida, ekologik qadriyatlar va tabiatga hurmatni chuqurroq tushunib yetadilar.

Bu dasturlar ekologik ta'limni nafaqat maktabgacha, balki undan keyingi ta'lim bosqichlarida ham davom ettirishga imkon yaratadi. Ekologik tarbiya tizimi bolalar uchun tabiat bilan bog'lanish, unga nisbatan mas'uliyatni his qilish va tabiatni asrab-avaylashni kundalik hayotda qo'llashni o'rgatadi.

Mahalliy tajribalar. Toshkent shahri va viloyatidagi maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik ongni shakllantirishga qaratilgan loyihalar, asosan, bolalarga ekologik bilimlarni amaliy tarzda o'rgatishga qaratilgan. Bu loyihalar orqali bolalar ekologik bilimlarni nafaqat nazariy tarzda, balki tabiat bilan bevosita aloqada bo'lish, ekologik mas'uliyatni rivojlantirish va tabiatni asrab-avaylashga qaratilgan amaliy faoliyatlarda ishtirok etish orqali o'rganadilar.

¹⁶ Qodirov, S. (2021). O'zbekistonda ekologik tarbiyaning zamonaviy metodlari. Toshkent: O'zbekiston Ta'lim vazirligi.

Masalan, ekologik o'yinlar orqali bolalar chiqindilarni to'g'ri ajratish, suvni tejash, energiya manbalarini iqtisodiy ishlatish kabi amaliy ko'nikmalarni o'zlashtiradilar. Shuningdek, bog'dorchilik faoliyatlari, o'simliklar ekish va ularni parvarishlash, hayvonlarga g'amxo'rlik qilish kabi faoliyatlar ekologik tarbiya jarayonining ajralmas qismlaridir. Ushbu faoliyatlar bolalarda tabiatga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantiradi, ekologik ongni rivojlantiradi va ularni tabiatni saqlashga bo'lgan mas'uliyatni his qilishga o'rgatadi. Bundan tashqari, Toshkentdagi ba'zi maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik ta'limni yanada samarali qilish uchun, yangi pedagogik metodologiyalar, treninglar va amaliyotlar tashkil etilmoqda. Shu tariqa, ekologik tarbiya jarayoni maktabgacha yoshdagi bolalar uchun nafaqat nazariy bilimlar, balki hayotiy amaliyotda qo'llaniladigan ko'nikmalarni o'rgatishga ham yo'naltirilgan. Bu metodologiyalarning samaradorligi va qamrovi, ekologik ta'limning zamonaviy standartlariga mos ravishda, bolalarning tabiatga bo'lgan mas'uliyatli munosabatini shakllantirishga katta yordam beradi.

Yangi metodologiyalar. O'zbekistonda ekologik ta'limning yangi metodologiyalarini joriy etish bolalar uchun ekologik mas'uliyatni o'rgatishda samarali vosita sifatida faoliyat yuritmoqda. Bu metodologiyalar ekologik o'yinlar va amaliy mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi. Ekologik o'yinlar bolalarga tabiatni sevish, uni asrab-avaylash va ekologik mas'uliyatni his qilishga yordam beradi. Bu o'yinlar orqali bolalar nafaqat ekologik bilimlarni o'zlashtiradi, balki ular amaliy faoliyatda ishtirok etish orqali mas'uliyatli munosabatni shakllantiradi¹⁷.

Bundan tashqari, chiqindilarni to'g'ri ajratish, suv va energiya resurslarini tejash kabi amaliy mashg'ulotlar ko'plab maktabgacha ta'lim muassasalarida joriy etilgan. Bu mashg'ulotlar bolalarni ekologik mas'uliyatga o'rgatadi va ularni real hayot sharoitida tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatda bo'lishga undaydi. Bolalar tabiatni himoya qilishga qaratilgan loyihalarda ishtirok etish orqali ekologik ongni rivojlantiradilar.

¹⁷ Birodarov, B. (2020). Mahalliy tajriba: Toshkentda ekologik tarbiya va o'quv dasturlari. Toshkent: O'zbek ta'limi.

BIRINCHI BOB BO'YICHA XULOSA

Birinchi bobda atrof-muhit va ekologik tarbiya tushunchalari chuqur tahlil qilindi. Atrof-muhitning ekologik tizimlar bilan bog'liqligi va unga bo'lgan ta'sirni o'rganish ekologiyaning asosiy masalalaridan biri bo'lib, ekologik tarbiya orqali bolalarda atrof-muhitga nisbatan mas'uliyatli yondashuvni shakllantirishning ahamiyati ko'rsatildi. Ekologik tarbiya, faqat nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmay, balki bolalarni amaliy faoliyatlarda ishtirok etishga undashga qaratilgan. Bu jarayonda atrof-muhitni asrab-avaylashning turli usullari va bolalarga o'rgatishning samarali usullari tahlil qilindi. Ekologik ongni shakllantirish, atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyatli munosabatni rivojlantirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Xorijiy tajribalar, masalan, Finlyandiya, Germaniya, Yaponiya kabi mamlakatlardagi ekologik tarbiya tizimi o'zida bolalar uchun ekologik o'yinlar, tabiatda vaqt o'tkazish va amaliy mashg'ulotlar orqali ekologik bilimlarni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Xorijiy tajribalar, bolalarga tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatni o'rgatishda samarali bo'lgan metodologiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Mahalliy tajribalar tahlil qilinib, O'zbekistondagi maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiyaning rivojlanish istiqbollari ko'rib chiqildi. Bu jarayonlarda bolalarni ekologik mas'uliyatni o'rgatishda o'zbek an'alariga mos metodologiyalar va strategiyalar joriy qilinishi ta'kidlandi. Mahalliy tajribalarda ekologik o'yinlar, chiqindilarni qayta ishlash, bog'dorchilik va tabiatni asrab-avaylash kabi amaliy mashg'ulotlar muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, ekologik ta'limning samarali amalga oshirilishi uchun zarur bo'lgan metodologiyalar va strategiyalar belgilandi. O'zbekistonda ekologik ta'limni rivojlantirish va bolalarga ekologik ongni shakllantirishning istiqbollari, ta'lim tizimining barcha bosqichlarida ekologik tarbiya nazariyasi va amaliyotining uyg'unligini ta'minlash orqali, ekologik madaniyatni shakllantirishda muhim qadamlar qo'yilishi zarurligi aytib o'tildi. Ekologik ta'limda zamonaviy yondashuvlarni joriy etish, bolalarda ekologik ongni rivojlantirish va atrof-muhitni asrab-avaylashga bo'lgan mas'uliyatli yondashuvni kuchaytirishda katta ahamiyatga ega.

II-BOB. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA ATROF-MUHITGA G‘AMXO‘RLIKNI SHAKLLANTIRISH METODLARI

2.1. Bolalarning atrof-muhitga bo‘lgan qiziqishini uyg‘otish usullari

Bolalarni atrof-muhitni asrab-avaylashga o‘rgatishda ularning tabiatga bo‘lgan qiziqishini uyg‘otish jarayonning birinchi bosqichi hisoblanadi. Tabiatni sevish va qadrlashga bolalikdan o‘rgatilgan taqdirda, bu ularda ekologik ongni shakllantirishda muhim poydevor bo‘ladi. Bu bo‘limda bolalarda qiziqish uyg‘otishning ikki asosiy usuli — tabiat qo‘ynidagi mashg‘ulotlar va o‘yinlar orqali tarbiya yoritiladi.

Tabiat qo‘ynida o‘tkaziladigan mashg‘ulotlar va ekskursiyalar bolalarda ekologik ongni shakllantirishning eng samarali va qulay usuli hisoblanadi. Ushbu mashg‘ulotlar bolalarga nafaqat tabiatni ko‘rish, balki u bilan bevosita muloqot qilish imkoniyatini yaratadi. Tabiatni o‘rganish orqali bolalar uning go‘zalligi, murakkabligi va ularning atrof-muhitga bo‘lgan mas’uliyatini anglaydilar¹⁸.

Quyida ushbu mashg‘ulotlarni tashkil qilishning ayrim samarali yo‘llarini ko‘rib chiqamiz:

Tabiatni kuzatish faoliyatlari: Tabiatda bolalar bilan amalga oshiriladigan faoliyatlar o‘z-o‘zidan tabiatning ajib jarayonlarini o‘rganishga yordam beradi. Masalan, o‘rmonlarda daraxtlarning barglarini kuzatish, qushlarning parvozini o‘rganish, havo haroratining qanday o‘zgarishini seza olish orqali bolalar tabiatning o‘zgaruvchan xususiyatlari bilan tanishadilar. Bu faoliyatlar ularning sezgi va diqqatini rivojlantiradi va tabiiy muhitni tushunishda yirik qadam tashlashga yordam beradi. Tabiatni kuzatish orqali bolalar tabiatni nafaqat yuzaki tarzda, balki chuqurroq his qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar (Takahashi, 2015).

Jonli tajribalar o‘tkazish: Bolalar uchun tabiatda jonli tajribalar o‘tkazish nafaqat bilimni o‘rganish, balki amaliyotga qo‘llash imkoniyatini yaratadi. Masalan, bolalarga urug‘ni tuproqqa ekib, uni sug‘orish orqali o‘simlikning o‘sish jarayonini kuzatish. Bu turdagi faoliyatlar bolalarga tabiatni haqiqatan tushunishga yordam

¹⁸ Xudoyberdiyev, X. (2020). Ekologiya va tabiiy resurslar — Toshkent: O‘zbekiston davlat nashriyoti.

beradi. Urug‘ning o‘shishi jarayoni, o‘simliklar va ularning zarur sharoitlarini bilish, bolalarni nafaqat tabiiy jarayonlar bilan tanishtiradi, balki ularni tabiatga bo‘lgan mehrini oshiradi (Lange, 2016).

Fasllar o‘zgarishini kuzatish: Tabiatning fasl o‘zgarishini kuzatish, bolalarga yilning turli davrlarida tabiatning qanday o‘zgarishini ko‘rsatadi. Masalan, qishda daraxtlarning shoxlari quruq bo‘lib, yozda ularning barglari yashil bo‘ladi. Bahorda gullar ochilib, kuzda o‘simliklar o‘z jarayonlarini yakunlaydi. Bunday kuzatishlar bolalarga fasllarning tabiatdagi o‘zgarishlar bilan bog‘liqligini tushuntirishga yordam beradi. Bu, o‘z navbatida, bolalarda tabiatga bo‘lgan mehrni yanada kuchaytiradi, ekologik muvozanatni tushunishga yordam beradi (Takahashi, 2015).

Tabiatni himoya qilish bo‘yicha faoliyatlar: Tabiat qo‘ynida o‘tkaziladigan ekskursiyalar va mashg‘ulotlar bolalar uchun tabiatni himoya qilishni o‘rgatishning samarali vositasidir. Bolalar o‘simliklarni parvarish qilish, ularni sug‘orish yoki tabiiy muhitni buzmaslik kabi faoliyatlar orqali tabiatga nisbatan mas‘uliyatli munosabatda bo‘lishni o‘rganadilar. Masalan, o‘simliklarga g‘amxo‘rlik qilish, hayvonlarni kuzatish va ularga yordam berish bolalarga tabiatni asrab-avaylashni o‘rgatish uchun ajoyib imkoniyat yaratadi.

Interaktiv faoliyatlar: Tabiatda o‘tkaziladigan mashg‘ulotlar bolalar uchun faqat kuzatish emas, balki interaktiv faoliyatlar o‘tkazishga imkon beradi. Masalan, tabiatdagi resurslar bilan ishlash (qayta ishlash, chiqindilarni ajratish, tabiatni toza saqlash) orqali bolalar amaliy tajribaga ega bo‘ladilar. Bu faoliyatlar ularni ekologik ongni shakllantirishga va tabiatni saqlashga yo‘naltiradi.

Bunday mashg‘ulotlar va ekskursiyalar bolalarga tabiatni anglash, uni hurmat qilish va unga g‘amxo‘rlik qilishni o‘rgatishda samarali vosita hisoblanadi. Ular faqat o‘rganish jarayonini yanada qiziqarli qilish bilan birga, bolalarda mas‘uliyatli va ekologik jihatdan ongli munosabatni rivojlantiradi.

Ekskursiyalarni tashkil etish yo‘llari.

Ekskursiyalarni tashkil etish bolalar uchun tabiat bilan bevosita aloqada bo‘lish, ekologik mas‘uliyatni o‘rgatish va ekologik ongni shakllantirishda muhim

vosita hisoblanadi. Ushbu jarayonni yanada samarali qilish uchun quyidagi metodlar qo'llanilishi mumkin:

Ekologik bog'lar yoki qishloq joylarga tashrif. Ekologik bog'lar va qishloq joylari bolalarga tabiatni yanada chuqurroq o'rganish imkoniyatini yaratadi. Bu joylarda bolalar o'simliklar va hayvonlar bilan bevosita tanishib, ularning yashash muhitini o'rganadilar. Ekologik bog'larda o'simliklarning o'sish jarayonini kuzatish, hayvonlarning tabiiy yashash muhitlarini o'rganish bolalarda ekologik ongni rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, o'rmonlarga ekskursiya qilib, bolalar o'simliklarning qanday o'sishini va hayvonlarning qanday yashash sharoitlarida yashashini tushunib yetadilar (Lange, 2016).

Bundan tashqari, ekologik bog'lar, o'simliklar va hayvonlarning turli xil turlarini ko'rishga yordam beradi. Bu, bolalarga ekologik turli tizimlarning o'zaro bog'liqligini tushunishga imkoniyat yaratadi. Qishloq joylariga sayohat qilish esa, bolalarga tabiatdagi turli muhitlarni, ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish imkonini beradi. Bu tajribalar bolalarda atrof-muhitga bo'lgan qiziqishni yanada oshiradi va tabiatni asrab-avaylashni o'rganishga undaydi (Takahashi, 2015).

Tabiatni asrash bo'yicha muhokamalar. Ekskursiyalar davomida o'qituvchilar bolalar bilan tabiatni asrashning ahamiyati haqida suhbatlar o'tkazishlari mumkin. Bolalar uchun bu turdagi muhokamalar juda foydali, chunki ular tabiatni qanday himoya qilish kerakligini tushunishga yordam beradi. Misol uchun, daraxtlarni kesmaslik yoki suvni tejash kabi oddiy, ammo samarali usullarni tushuntirish, bolalarning atrof-muhitni asrab-avaylashdagi mas'uliyatini oshiradi.

Suhbatlar orqali bolalar ekologik mas'uliyatni o'rganadilar. "Nega daraxtlarni kesmaslik kerak?" yoki "Nima uchun qushlarni himoya qilishimiz kerak?" kabi savollar orqali ularning fikrlash qobiliyati rivojlanadi. Shuningdek, bolalar tabiatni himoya qilishning faqat badiiy va ilmiy jihatlarini emas, balki har bir insonning kundalik hayotida amalga oshirishi lozim bo'lgan amaliy mas'uliyatlarini ham anglaydilar. Bunday suhbatlar bolalarga nafaqat ekologik bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham o'rgatadi (Lange, 2016; Takahashi, 2015).

Ekskursiyalar bolalar uchun tabiatni o'rganish, uni tushunish va saqlashga qaratilgan muhim faoliyat bo'lib, bolalar o'zlarining ekologik mas'uliyatlarini anglashadi va tabiatga bo'lgan mehr-muhabbatlarini rivojlantiradilar. Bu metodlar bolalarda ekologik ongni shakllantirishda eng samarali vositalardan biridir¹⁹.

Ekologik tarbiyaning amalga oshirilishida MTT (Bolalar bog'chasi) xodimlari, tarbiyachilar va ota-onalar mas'uliyatli rol o'ynaydi. Muntazam ravishda o'tkaziladigan tadbirlar bolalarda ekologik ongni shakllantiradi, tabiiy resurslarni asrab-avaylashga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi. Tarbiyachilar bolalar uchun ekologiya haqidagi bilimlarni yanada tushunarli qilish uchun "Tabiat soatlari" va "Ekologik xaritalar" kabi vositalardan foydalanadilar. Bu orqali bolalar gullarning ochilishi va yopilishi, qushlarning chirqillashi kabi ekologik hodisalarni o'rganadilar. Ekologik xaritalar orqali esa bolalar, tabiatni himoya qilish belgilari orqali atrof-muhitni asrashga o'rganadilar.

Bolalarda tabiatga bo'lgan mehrni shakllantirishda amaliy o'yinlar va topshiriqlar muhim vositalardan biridir. Bu o'yinlar bolalarga tabiatni o'rganish, uning ahamiyatini tushunish va ekologik mas'uliyatni rivojlantirish imkonini beradi. O'yin orqali bolalar tabiatga bo'lgan iliq munosabatni shakllantirib, o'rganish jarayonini qiziqarli qiladi. Masalan, "Tabiatni kim yaxshi biladi?" viktorinasi o'simliklar va hayvonlar haqida bilishlarni mustahkamlashga yordam beradi. Bu o'yin orqali bolalar nafaqat atrof-muhitni, balki uning inson hayotidagi o'rni va ahamiyatini o'rganadilar. Shu bilan birga, "Qanday yordam bera olamiz?" o'yini bolalarga tabiatni asrashga qaratilgan ko'nikmalarni o'rgatadi. Bu o'yinda bolalar tabiatdagi muammolarni hal qilish usullarini topadilar, masalan, daraxtni sug'orish yoki axlatni yig'ish. Bu jarayon bolalarda ekologik ongni rivojlantiradi.

Rolli o'yinlar ham juda foydalidir. Bolalar tabiatni himoya qilishda turli rollarni o'ynab, o'zlarini tabiatning bir qismi sifatida his qilishadi. Ular daraxtlarni, hayvonlarni himoya qiluvchi yoki tabiiy resurslarni tejashga harakat qiluvchi rolda bo'lish orqali ekologik ongni chuqurlashtiradilar. Bunday o'yinlar nafaqat ekologik

¹⁹ Mamatov, F. (2019). Bolalar ta'limida ekologik tarbiya — Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.

bilimlarni mustahkamlaydi, balki bolalarda tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantiradi.

Amaliy topshiriqlar ham bolalar uchun samarali bo'ladi. Tabiatni kuzatish, o'simliklar yoki hayvonlar bilan bog'liq topshiriqlar bolalar diqqatini oshiradi va ular o'rganayotgan narsalarini amaliyotda qo'llash imkoniyatini yaratadi. Masalan, bolalar o'simliklarni ekib, ularga g'amxo'rlik qilish orqali tabiatni to'g'ri parvarish qilishni o'rganadilar. Bu topshiriqlar orqali bolalar nafaqat tabiatni kuzatishni, balki unga ta'sir qilishni ham o'rganadilar.

Bundan tashqari, ekologik maslahatlar berish, masalan, chiqindilarni to'g'ri ajratish yoki suvni tejash kabi oddiy, lekin samarali maslahatlar bolalarda tabiatga nisbatan ongli va mas'uliyatli munosabatni rivojlantiradi. Shu tarzda, bolalar ekologik bilimlarni o'zlashtirib, atrof-muhitni asrashda o'z hissalarini qo'shishni o'rganadilar. Bu o'yinlar va topshiriqlar orqali bolalar tabiatga bo'lgan mehrni shakllantiradilar va ekologik mas'uliyatni chuqur anglashadi²⁰.

Ijodiy topshiriqlar bolalarda tabiatga bo'lgan mehrni shakllantirishda juda samarali vositalardir. Ushbu topshiriqlar bolalarning tasavvuri, ijodiy fikrlashini rivojlantirish va tabiatni anglash qobiliyatini oshirishga yordam beradi.

1-rasm. Tabiatni qanday tasavvur qilasan? yoki Tabiatni asrash uchun nima qilamiz?

²⁰ Juraev, M. (2021). Bolalarga ekologik tarbiya berishning metodikasi — Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti.

Rasm chizish topshirig'i bolalarga tabiatni qanday ko'rishlarini ifodalash imkonini beradi. Masalan, "Tabiatni qanday tasavvur qilasan?" yoki "Tabiatni asrash uchun nima qilamiz?" kabi mavzularda rasm chizish orqali bolalar tabiatga bo'lgan munosabatlarini ifodalaydilar (1-rasm). Bu topshiriq nafaqat bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi, balki tabiatning go'zalligi va ahamiyatini anglashga ham yordam beradi.

Hikoya yaratish ham bolalar uchun samarali ijodiy topshiriq hisoblanadi. "Daraxtning hayoti" yoki "Quyoshli kun" kabi mavzularda kichik hikoya yozish yoki uni og'zaki aytib berish bolalarga tabiatni boshqalar bilan baham ko'rish imkonini beradi. Bu usul bolalarga tabiatdagi voqealarni tasavvur qilish va ularga o'z fikrlarini ifodalash imkoniyatini yaratadi.

Ekologik burchak yaratish topshirig'i bolalar uchun qiziqarli va ta'limiy faoliyatdir. Guruh bo'lib ishlash orqali bolalar kichik "ekologik burchak" yaratishadi. Bu burchakda gul ekish yoki hayvonlarning rasmlarini bezash kabi faoliyatlar bo'lishi mumkin. Bu topshiriq bolalarga tabiatni amalda qo'llab-quvvatlash va ekologik ongni shakllantirish imkoniyatini beradi.

Bunday ijodiy topshiriqlar bolalarda tabiatga bo'lgan mehrni yanada mustahkamlashga yordam beradi, chunki ular tabiatni nafaqat kuzatish, balki uni ijodiy tarzda tushunish va ifodalash imkoniyatini ham qo'lga kiritadilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik ta'lim va tarbiyalashda turli xil o'yinlar keng qo'llaniladi:

- **Didaktik o'yinlar** – mazmuni puxta ishlab chiqilgan, o'z qoidalariga ega o'yinlardir. Didaktik o'yinlar jarayonida bolalar tabiat hodisalari va obyektlari, o'simliklar, hayvonlar haqidagi tasavvurlarini aniqlashtiradilar, mustahkamlaydilar va kengaytiradilar. Bu o'yinlar bolalarga tabiat obyektlari bilan ishlash, ularni solishtirish va tashqi belgilaridagi o'zgarishlarni kuzatish imkonini beradi. Ko'plab o'yinlar bolalarda umumlashtirish va tasniflash layoqatini shakllantiradi, shuningdek, tabiatga nisbatan hissiy munosabat uyg'otadi.

- **Rasmlar ko'rgazmalari o'yinlar** – lotto, domino, bo'lingan va juftlashtirilgan rasmlar kabi o'yinlardir. Bu o'yinlar orqali bolalarning o'simliklar, hayvonlar va

jonsiz tabiat hodisalari haqidagi bilimlari aniqlashtiriladi, tizimlashtiriladi va tasniflanadi.

- **Soʻz oʻyinlari** – bolalar ega boʻlgan turli xil bilimlar va soʻz maʼnolariga asoslangan oʻyinlardir. Ular bolalarning buyumlarning xususiyatlari va belgilariga oid bilimlarini mustahkamlash uchun tashkil etiladi.

- **Tabiatshunoslik yoʻnalishidagi harakatli oʻyinlar** – hayvonlarning odatlariga va ularning turmush tarziga taqlid qilish bilan bogʻliq oʻyinlardir. Harakatlarga taqlid qilish va tovushlarni oʻxshatish orqali bolalar oʻz bilimlarini mustahkamlashadi; oʻyin davomida tuyilgan quvonch hissi esa tabiatga boʻlgan qiziqishni yanada kuchaytiradi.

- **Eksperimental oʻyinlar** – jismoniy va tabiiy hodisalar hamda qonuniyatlarning haqqoniyligini tekshirishga imkon beradi.

- **Ekologik yoʻnaltirilgan oʻyinlar** – atrof-muhit haqidagi oddiy oʻyinlardan farq qiladi. Masalan, jonli tabiat vakillari va jonsiz tabiat obyektlarini tanishtiruvchi oʻyinlar, masalan, “Yaproq qaysi daraxtniki?” atrof olam bilan tanishtiruvchi boʻlsa-da, ekologik yoʻnaltirilmagan hisoblanadi. Ammo chiqindilarni saralash oʻyini ekologik oʻyin boʻlib, insonning tabiatga qanday yordam berishi mumkinligini ochib beradi.

- **“Maftunkor chiqindi”** deb nomlanuvchi usul chiqindilar bilan toʻgʻri munosabatda boʻlish madaniyatini shakllantirish uchun qoʻllanadi. Bu didaktik oʻyinlar majmuasi boʻlib, asosida bixeviorizm konsepsiyasi yotadi. Ragʻbatlantirish va motivatsiya orqali bolalarda chiqindilar bilan ishlashga oid foydali xulq-atvor shakllantiriladi.

- **Modellashtirish** – pedagog va bolalarning modellarni qurishda birgalikdagi faoliyatidir. Modellashtirish tabiiy obyektlarning xususiyatlari, tuzilishi va ular oʻrtasidagi munosabatlarni bolalarga samarali oʻrgatadi. Bu usul haqiqiy obyektlarni buyumlar, chizmalik tasvirlar yoki belgilar bilan almashtirishga asoslanadi.

- **Tajribalar va sinovlar** – bolalarning tabiat haqidagi bilimlarini ongli ravishda oʻzlashtirishlariga yordam beradi. Tajribalar kuzatish, aqliy faoliyatni

rivojlantiradi, sabab-oqibat jarayonlarini tushunishlarini ta'minlaydi. Kuzatilayotgan hodisalarning sabablarini ochib berish orqali bolalar hukm va xulosalar chiqarishga o'rgatiladi.

Tajribalar odatda katta guruhlarda o'tkaziladi, kichik va o'rta guruhlarda esa alohida qidiruv harakatlari qo'llaniladi. Tajribalarni o'tkazishda o'simliklar va hayvonlarga zarar yetkazmaslik shart. Tajribalar bolalarning tabiatga bo'lgan qiziqishini shakllantiradi va ularning kuzatuvchanlik qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Tasviriy va teatrlashtirilgan faoliyat – ijodiy faoliyat bolalarda alohida qiziqish uyg'otadi, ular o'z qo'llari bilan turli xil materiallardan (tabiiy va chiqindi materiallar, qog'oz, lentalar, ip, mato, plastilin) narsa-buyumlar yasaydilar, jonli va jonsiz tabiat obyektlaridan foydalangan holda plastilindan rasmlar hosil qiladilar, rasm chizadilar, applikatsiyalar bilan shug'ullanadilar, gerbariy to'playdilar va tuzadilar, kichik kitobchalar yasaydilar. Qoida tariqasida, asosiy mavzu sifatida tabiat va tabiiy boyliklarni muhofaza qilish tanlanadi. Bu yerda bolalar o'z fantaziyasi va ijodiy qobiliyatlaridan to'liq foydalanishlari mumkin: asosiy materialga egalik qiladilar, illyustratsiyalar yasaydilar, krossvord va rebuslar tuzadilar. Bolalar ekologik teatri – bu ekologik ta'lim va tarbiyaning ijodkorlik bilan birlashuvi. Teatrni yaratishdan maqsad – bolalarni yaqin atrofdagi ekologik muammolarni aks ettirishga o'rgatish, tomoshabinlarni tabiatni muhofaza qilishning asosiy tamoyillariga rioya qilishga, tabiiy va ijtimoiy muhitda muayyan xulq-atvor qoidalariga amal qilishga chaqirish. Dolzarb ekologik muammolar haqidagi ma'lumotlar teatrlashtirilgan shaklda nafaqat esda qoladi, balki "jonlanadi" va ta'sirchanroq bo'ladi. Ekologik teatr yordamida pedagog bolalar bilan birgalikda asosiy mavzusi o'tkir ekologik muammolar bo'lgan sahnalar, kichik spektakllar tayyorlaydi.

Pedagogning roli samarali ijodiy faoliyat, o'rganilayotgan hodisa va obyektlarning tarbiyaviy ta'sirini ochish uchun shart-sharoit yaratish, ijodkorlik, o'zaro ishonch va yordam muhitini shakllantirishda namoyon bo'ladi. Ekologik teatr ekologik ta'lim va tarbiyaning barcha yo'nalishlarini uyg'unlashtirish uchun ajoyib imkoniyat yaratadi. Chiqindi yig'ish bo'yicha tadbirlar yangi spektakllarning

mavzusiga aylanishi, ularni hayotdan olingan yorqin, jonli epizodlar bilan boyitishi mumkin. Bola kichik spektaklda rol o'ynar ekan, o'zidagi artistlik mahoratiga tayanib, hayvonlar yoki o'simliklarga taqlid qilishni o'rganadi (masalan, quyoncha, quyoshga bo'y cho'zgan gulcha). Spektaklni sahnalashtirishda dastlab ekologik muammoni ko'rib chiqish va tahlil qilish, uni baholash va hal qilishning mumkin bo'lgan yo'llarini topish amalga oshiriladi. So'ngra sahna liboslari, dekoratsiyalar tayyorlanadi, bunda hamma narsa aks ettirish rejalashtirilayotgan muammoni ochib berishga qaratiladi.

MTTda "Ekologik gazeta" deganda tabiatni muhofaza qilish mavzusida plakatlarni tayyorlash va e'lon qilishni tushunish mumkin. Rasmlar tanlovini o'tkazish ham o'z o'rniga ega, masalan: "Bahorni tasvirlang", "Qushlar shahri", "Hayvonlarni himoya qilish", "Dunyo bolalar nigohida".

Ko'rgazmali o'qitish usullari – kuzatish, rasmlarga qarash, modellar, kinofilmlar, videofilmlar, taqdimotlar uyushtirishni o'z ichiga oladi. Ko'rgazmali usullar maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish faoliyati imkoniyatlariga to'liq mos keladi, ularda tabiat haqida jonli, yorqin tasavvur hosil bo'lishini ta'minlaydi.

Kuzatish – ekologik ta'lim va tarbiyaning asosiy usuli hisoblanadi. Kuzatish – bu pedagog tomonidan maxsus tashkil etilgan, maqsadli, tizimli, u yoki bu darajadagi davomiylikka ega bo'lgan, bolalar tomonidan tabiat obyektlari va hodisalarini faol idrok etishga qaratilgan jarayon. Kuzatishning maqsadi turli bilimlarni o'zlashtirish, jumladan, obyektlarning (o'simliklar, hayvonlar), mavsumiy kuzatishlarning o'zgarishi va rivojlanishining sabablari, predmetlarning xususiyat va sifatleri, obyektlarning tuzilishi va tashqi ko'rinishi haqidagi ma'lumotlarni o'zlashtirishdan iborat.

Pedagog o'z oldiga qo'ygan maqsadga muvaffaqiyatli erishish uchun bolalarning faol idrok etishiga zamin yaratadigan maxsus usullarni o'ylab topadi va qo'llaydi: savollar beradi, obyektlarni tekshirishni va bir-biri bilan solishtirishni taklif qiladi, alohida tabiat obyektlari va hodisalari o'rtasidagi aloqani aniqlashni so'raydi. Kuzatish jarayoniga turli sezgi a'zolarining jalb qilinishi o'zlashtirilayotgan bilimlarning to'laqonligi va aniqligini ta'minlaydi.

2.2. Ekologik ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash

Dunyodagi texnologiya bozorida mamlakatlar va ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar o'rtasidagi raqobat yangi bosqichga o'tdi. Ushbu raqobat, ayniqsa, yuqori sifatli va qiymatli inson kapitalini yaratishning asosiy omiliga aylangan. Har qanday iqtisodiy, ilmiy, texnologik yutuqlar va “sakrashlar” faqat o'qimishli, bilimli, izlanuvchan, tashabbuskor va fidokor kishilarning armiyasi – innovatsion inson kapitali yordamida amalga oshirilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlangan bo'lib, uning asosiy maqsadi – zamonaviy bilim va yuqori ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlashni sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarishdir. Bu, shuningdek, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Innovatsion rivojlanish jamiyatning barcha a'zolarida, xususan, turli tashkilotlar, korxonalar va firmalar xodimlarida innovatsion bilimlarga asoslangan faoliyatni shakllantirishni talab qiladi. Bunday rivojlanishning asosiy maqsadi – innovatsion insonni shakllantirish. Innovatsion inson – bu mamlakatning har bir fuqarosi, kimki iqtisodiy taraqqiyotda, fan, texnika va texnologiyalardagi o'zgarishlarga faol hissa qo'shadi va bu o'zgarishlar uning hayotiy tamoyillarining ajralmas qismi bo'lib qoladi.

Innovatsion muhitda har bir shaxsning o'z qobiliyati, qiziqishi va salohiyatidan kelib chiqqan holda vazifalarni samarali bajarish talab etiladi. Ushbu muhitda minimal talablar yuqori bo'lib, eng muhimlari: uzluksiz ta'lim olishga tayyor bo'lish, mustaqil ta'lim olishga harakat qilish, yangilikka intilish, tanqidiy fikrlash, ilmiy mushohada qilish, komanda bilan ishlash va raqobatbardoshlikni namoyon qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishdir.

Bunday innovatsion insonlarni tayyorlash jarayonida ilg'or xorijiy tajribani qo'llash, yangi zamonaviy usullar va vositalardan foydalanish juda muhimdir. O'qituvchilar faqat bilim manbai bo'lmasdan, balki talabalar uchun mustaqil ishlash

jarayonini tashkil etuvchi, maslahatchi va o'quv jarayonini boshqaruvchi bo'lishi kerak. Bugungi kunda o'qituvchi o'z ilmiy salohiyatini va pedagogik mahoratini doimiy ravishda oshirib borishi zarur.

O'qituvchining ijodiy yondashuvi talabalar tomonidan o'qish faniga ijobiy munosabatni shakllantirishning asosiy shartidir. O'qitishning interfaol metodlari o'quv jarayonini samarali tashkil etish va talabalar faolligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Interfaol metodlar talabalar bilan o'zaro hamkorlikni rivojlantirib, o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiradi.

Innovatsion insonlarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish jarayonida zamonaviy metodlar va interfaol o'qitish usullaridan foydalanish juda muhim. Bu talabalar faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi va ularda amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi. O'quv jarayoniga innovatsion yondashuvlar kiritilishi, talabalarni muammoni hal qilishda, jamoada ishlashda, tanqidiy fikrlashda va o'z nuqtai nazarini himoya qilishda muvaffaqiyatli bo'lishlarini ta'minlaydi.

Shunday qilib, bugungi kunda ekologik ta'lim, insoniyatning atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyatini shakllantirishda juda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash ekologik bilimlarni yanada samarali tarzda uzatish va o'quvchilarda ekologik ongni rivojlantirishda asosiy vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Quyidagi innovatsion pedagogik texnologiyalar ekologik ta'lim jarayonini yanada samarali qilishda yordam beradi.

Texnologik vositalar va vizual darsliklardan foydalanish²¹. Innovatsion pedagogik texnologiyalar ekologik ta'limni samarali o'tkazish uchun juda muhim vositalar bo'lib, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash nafaqat ta'limning sifatini oshiradi, balki o'quvchilarga ekologik bilimlarni o'rganish jarayonini yanada qiziqarli va interaktiv qiladi. Quyidagi texnologik vositalar va vizual darsliklar ekologik ta'limda samarali foydalanish uchun muhim rol o'ynaydi:

1. Virtual laboratoriyalar. Virtual laboratoriyalar ekologik ta'limda yangi va innovatsion usul bo'lib, ular o'quvchilarga atrof-muhitni tahlil qilishda amaliy

²¹ Shamsutdinov, A. (2019). Innovatsion pedagogik texnologiyalarni ekologik ta'limda qo'llash (Application of Innovative Pedagogical Technologies in Environmental Education). Journal of Pedagogical Studies, 35(1), 27-37.

tajriba o'rttirish imkonini beradi. Masalan, o'quvchilar virtual laboratoriya orqali ekologik tajribalarda ishtirok etishlari, havoning ifloslanish darajasini o'lchash, o'rmonlarning ekologik holatini tekshirish, turli suv resurslarining sifatini o'rganishlari mumkin.

Bundan tashqari, virtual laboratoriyalar o'quvchilarga quyidagi ekologik jarayonlarni o'rganishga imkon beradi:

- **Atmosferadagi ifloslanish:** Havodagi ifloslanish darajasi va uning ekologik tizimlarga ta'siri haqida o'rganish, o'simlik va hayvonot dunyosiga qanday salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini ko'rsatadi.

- **Suv manbalari:** Suvning ifloslanish darajasi va uning turli ekosistemalar, jumladan, baliq va boshqa suvda yashovchi organizmlar uchun ta'sirini simulyatsiya qilish.

- **Tuproq ifloslanishi:** Turli ifloslantiruvchi moddalar (kimyoviy, biologik, fizik)ning tuproq sifatiga ta'siri va ekotizimlar uchun xavfini o'rganish.

2. Ekologik simulatsiyalar. Ekologik simulatsiyalar o'quvchilarga turli ekologik tizimlarni yaratish va ularni boshqarish imkoniyatini beradi. Masalan, o'quvchilar o'zlari mustaqil ravishda o'rmonni boshqarish, baliq resurslarini tiklash yoki tabiatni qayta tiklashni simulyatsiya qilishlari mumkin. Bu o'quvchilarga ekologik muammolarni samarali hal qilishni o'rgatadi.

Simulyatsiyalar o'quvchilarga ekologik tizimlarni boshqarish jarayonida:

- **Eko-tizimlarni boshqarish:** Simulyatsiyalar yordamida o'quvchilar suv, havo, o'rmonlar va tuproqni boshqarishning turli usullarini o'rganishadi.

- **Ekologik muammolarni hal qilish:** O'quvchilar ekologik muammolarni simulyatsiya qilish orqali muammolarga javob topishga o'rganishadi, masalan, ifloslanish darajasini kamaytirish, yangi ekologik tizimlarni yaratish, yashil energiyani ishlab chiqish.

3. Interaktiv ta'lim dasturlari va multimediya vositalari. Multimediya vositalari, masalan, interaktiv ta'lim dasturlari, video darsliklar va infografikalar o'quvchilarga ekologik bilimlarni vizual tarzda taqdim etadi. Bu o'quvchilarga ekologik jarayonlarni tushunishda yordam beradi. Misol uchun:

- **Video darsliklar:** Ekologik tizimlarning ishlashini, turli jarayonlarning tabiiy va ijtimoiy tizimlar bilan qanday bog'langanini ko'rsatish orqali, o'quvchilarga yanada yaxshiroq tushuncha beradi.

- **Infografikalar va vizual darsliklar:** O'quvchilarga ekologik masalalar haqida ma'lumotlarni osonroq va aniqroq etkazishga yordam beradi. Masalan, ekologik muammolarni xaritalar yordamida ko'rsatish, havoning ifloslanishi, suv resurslarining holati yoki o'rmonlarning barqarorligi haqida vizual ma'lumotlar berish.

4. Geoinformatsion tizimlar (GIS). GIS texnologiyalari o'quvchilarga geografik ma'lumotlarni tahlil qilish, ekologik resurslarni kuzatish va o'rganish imkonini beradi. GIS yordamida o'quvchilar o'rmonlarning holatini, suv resurslarining taqsimotini, hududlardagi ekologik ta'sirlarni kuzatishlari mumkin. GISning yordami bilan o'quvchilar ekologik muammolarni mintaqaviy darajada hal qilish bo'yicha o'qish jarayonini amalga oshirishadi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar ekologik ta'limda zamonaviy va samarali vositalardan foydalanish imkoniyatini yaratadi. Virtual laboratoriyalar, ekologik simulatsiyalar, multimedia vositalari va GIS texnologiyalari o'quvchilarga ekologik jarayonlarni amaliy o'rganish, ekologik masalalarni yechishda faollik ko'rsatish va atrof-muhitni anglashda yordam beradi. Bu texnologiyalar ekologik bilimlarning rivojlanishiga yordam beradi va o'quvchilarda ekologik ongni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Interfaol o'yinlar va ekologik loyihalar orqali ta'lim berish.

Ekologik ta'limni yanada qiziqarli va samarali qilish uchun interfaol o'yinlar va ekologik loyihalar orqali o'quvchilarga ekologik muammolarni hal qilishga imkoniyat yaratish mumkin. Bu usullar o'quvchilarga ekologik masalalarni tushunishda faollik ko'rsatish, ijodiy yondashuv va amaliy tajriba olish imkoniyatini beradi. Quyida bu jarayonning asosiy jihatlari ko'rsatilgan:

1. Ekologik loyihalar. Ekologik loyihalar o'quvchilarga ekologik muammolarni hal qilish bo'yicha amaliy faoliyatlarni o'rganishga imkoniyat yaratadi. Loyihalar doirasida o'quvchilar turli ekologik vazifalarni bajarish,

o'zgartirilgan joylarda ekologik holatni yaxshilash uchun chora-tadbirlarni ishlab chiqishadi. Bu o'quvchilarga nafaqat ekologik bilimlarni oshirish, balki ular o'rgangan bilimlarni amaliyotda qo'llash imkonini beradi.

Masalan:

- **Ekologik tadqiqotlar:** O'quvchilar o'z shahar yoki qishloq hududida ekologik holatni tahlil qilib, suv resurslari, havoning ifloslanishi yoki o'rmonlarning holati kabi masalalarni aniqlab, bu muammolarni hal qilish uchun takliflar ishlab chiqishlari mumkin.

- **Yashil hududlar yaratish:** O'quvchilar maktab atrofi yoki boshqa jamoat joylarida yashil hududlar yaratish, daraxtlar ekish yoki ekologik bog' yaratish kabi amaliy loyihalar orqali atrof-muhitni yaxshilashga hissa qo'shadilar.

- **Atrof-muhitni tozalash:** O'quvchilar chiqindilarni ajratish, qayta ishlash yoki tabiiy resurslarni tejashni o'rgatadigan loyihalarda ishtirok etadilar.

Loyihalar nafaqat o'quvchilarga ekologik bilimlarni oshirishga yordam beradi, balki jamoada ishlash, muammolarni hal qilishda ijodiy yondashuvni rivojlantiradi va ularni mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllantiradi.

2. Interfaol o'yinlar. Interfaol o'yinlar o'quvchilarga ekologik masalalar bilan bevosita tanishtirish va ular o'rgangan bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatini beradi. O'yinlar orqali o'quvchilar ekologik muammolarni tahlil qilish, turli ekologik xatarlarni aniqlash va ularga qarshi kurashish yo'llarini izlashadi.

Misollar:

- **Ekologik simulyatsiyalar:** Interfaol o'yinlar orqali o'quvchilar ekologik tizimlarni simulyatsiya qilishlari mumkin. Masalan, o'rmonlarni tiklash, suv resurslarini boshqarish, havoning ifloslanishini kamaytirish kabi masalalarda o'quvchilar o'z tasavvurlarini amaliyotda ko'rishadi.

- **Tog'-kon sanoatining ekologik ta'siri:** O'quvchilar tog'-kon sanoatining ekologik tizimlarga ta'sirini o'rganadigan o'yinlarda qatnashishlari mumkin. Bu o'yinlar orqali ular atrof-muhitga zarar yetkazmasdan resurslarni qanday foydalana olishni o'rganadilar.

- **Ekologik hayot tarzi o'yinlari:** O'quvchilar turli ekologik yondashuvlarni o'rganuvchi o'yinlarda ishtirok etishadi, masalan, energiya tejash, suvni tejash, chiqindilarni ajratish va qayta ishlash kabi ekologik amaliyotlarni o'rganishadi.

3. O'yinlarning va loyihalarning ta'siri. Interfaol o'yinlar va ekologik loyihalar nafaqat bilimlarni oshiradi, balki o'quvchilarda ekologik ongni shakllantiradi. Ular o'zgarishlarni amalga oshirishda faol ishtirok etishadi va ekologik masalalarga qarshi kurashishda yangi g'oyalar yaratadilar.

Bu jarayonning ta'siri:

- **Ijodiy yondashuvni rivojlantirish:** O'quvchilar muammolarni hal qilishda ijodiy fikrlashni rivojlantiradilar, yangi va samarali echimlar taklif etadilar.
- **Jamoada ishlashni o'rgatish:** Ekologik loyihalarda jamoaviy ishlash orqali o'quvchilar o'zaro hamkorlikni va mas'uliyatni his qilishadi.
- **Atrof-muhitga nisbatan mas'uliyatni oshirish:** O'quvchilar ekologik muammolarni aniqlash va hal qilish jarayonlarida ekologik ongni oshirib, atrof-muhitga mas'uliyatli yondashishni o'rganadilar.

Interfaol o'yinlar va ekologik loyihalar orqali ta'lim berish ekologik ta'limni amaliy va qiziqarli qilish imkoniyatini yaratadi. Bu usullar o'quvchilarni ekologik muammolarni tahlil qilishda, ijodiy yondashuvni rivojlantirishda va mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilar ekologik masalalar bo'yicha bilimlarini amaliyotda qo'llash orqali o'zlarining faol va mas'uliyatli ekotizim a'zolariga aylanishadi²².

Innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash ekologik ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi, o'quvchilarning ekologik ongini rivojlantirishga yordam beradi va ularni atrof-muhitni asrab-avaylashga tayyorlaydi. Texnologiyalar va interfaol o'yinlar orqali ekologik masalalarni o'rganish o'quvchilarda mas'uliyatni shakllantirib, ularga ekologik muammolarni hal qilishda faol ishtirok etish imkoniyatini yaratadi.

²² Khusainova, Z. R. (2021). Interaktiv ta'lim va ekologik loyihalar (Interactive Teaching and Ecological Projects). Tashkent: Uzbekiston Ta'lim Akademiyasi.

IKKINCHI BOB BO'YICHA XULOSA

Ikkinchi bobda maktabgacha yoshdagi bolalarda atrof-muhitga g'amxo'rlikni shakllantirishning samarali usullari va innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari tahlil qilindi.

Avvalo, bolalarning atrof-muhitga bo'lgan qiziqishini uyg'otishning samarali usullari ko'rib chiqildi. Tabiatni kuzatish, bolalarga haqiqiy dunyoni ko'rsatish va ularning tabiat bilan bevosita aloqasini o'rnatish jarayoni muhim ahamiyatga ega. Tabiatdagi o'zgarishlarni kuzatib, bolalar o'zlarining ekologik sezgirliklarini rivojlantiradilar. Shu bilan birga, ekologik hikoyalar va ertaklar, bolalar tasavvurlarini kengaytirishga yordam beradi va ularni tabiatning muhimligini tushunishga o'rgatadi. Bu usul bolalar uchun ekologik mavzularni qiziqarli va tushunarli qilish imkoniyatini yaratadi.

Ikkinchi muhim yo'nalish ekologik ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llashdir. Innovatsion texnologiyalar, xususan, multimediya materiallari va interaktiv ta'lim vositalari bolalar uchun ekologik jarayonlarni o'rganishning samarali vositasi bo'lib xizmat qiladi. Virtual laboratoriyalar va ekologik simulyatsiyalar yordamida bolalar ekologik tizimlarning o'zgarishini simulyatsiya qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu jarayon ularning ekologik masalalarga nisbatan og'li va mas'uliyatli yondashuvini shakllantiradi.

Bundan tashqari, online platformalar va interaktiv resurslar bolalarga ekologik bilimlarni kengaytirish imkonini beradi. Internet orqali ekologik materiallar bilan tanishish, turli ekologik masalalar bo'yicha jamoaviy ishlarni amalga oshirish va muammolarni tahlil qilish orqali bolalar o'zlarini ekologik mas'uliyatli fuqarolar sifatida rivojlantiradilar.

Shu tariqa, atrof-muhitga bo'lgan qiziqishni uyg'otish, bolalarni ekologik ta'lim bilan tanishtirish va innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali ekologik bilimlarni mustahkamlash, bolalar uchun ekologik ta'limni yanada samarali, qiziqarli va amaliy qilishga imkon yaratadi. Bu jarayonlar orqali bolalar faqat ekologik bilimlarni o'rganibgina qolmay, balki ekologik mas'uliyatni his qilishni, jamoada ishlashni va tabiatni saqlashga o'z hissalarini qo'shishni o'rganadilar.

III-BOB. AMALIYOTDA EKOLOGIK TARBIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI VA TAJRIBALAR

3.1. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik loyihalar va dasturlarni ishlab chiqish

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik loyihalar va dasturlarni ishlab chiqish, ularning atrof-muhitga bo'lgan g'amxo'rlik hissini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon bolalarga ekologik masalalarga oid bilimlarni taqdim etish, ularning hayotiy ko'nikmalarini shakllantirish va atrof-muhitga nisbatan ongli yondashuvni o'rgatish imkonini beradi²³.

Ekologik dars ishlanmalari va tadbirlar rejasini tuzish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda ekologik dars ishlanmalari va tadbirlar muhim rol o'ynaydi. Ushbu jarayon bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olib, ularga atrof-muhitga g'amxo'rlik qilishni o'rgatadi. Dars ishlanmalari mazmunida o'quvchilarga tabiatni sevish, tushunish va muhofaza qilish ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan faoliyatlarni rejalashtirish muhimdir.

Ekologik darslarni tashkil qilishda birinchi qadam darsning maqsadini belgilashdir. Bu maqsadlar o'quvchilarning tabiatni sevish hissini uyg'otish, ekologik muammolarni tushunish, atrof-muhitni asrash ko'nikmalarini rivojlantirishdan iborat bo'ladi. Dars ishlanmasi boshlang'ich, asosiy va yakuniy qismlardan iborat bo'lishi kerak. Boshlang'ich qismda o'quvchilarni mavzuga qiziqtiruvchi materiallar, masalan, rasmlar namoyish yoki tabiat haqidagi qiziqarli hikoyalar taqdim etiladi. Asosiy qismda esa o'quvchilar tabiatni o'rganishga oid amaliy mashg'ulotlarda ishtirok etadilar. Bu mashg'ulotlar gullarni parvarishlash, daraxtlarni kuzatish yoki tabiatni ifloslantirishning oqibatlarini muhokama qilish kabi faoliyatlarni o'z ichiga olishi mumkin. Yakuniy qismda o'quvchilar bilan umumiy savol-javob o'tkazilib, yangi bilimlar mustahkamlanadi²⁴.

²³ Mirzayev, M. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.

²⁴ Karimova, N. Ekologik tarbiya asoslari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021.

Ekologik ta'lim jarayonida foydalaniladigan vositalar zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitilgan bo'lishi kerak. Multimediya materiallari, masalan, ekologik mavzudagi videolar yoki interaktiv dasturlar darslarni qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi. Shuningdek, bolalarga ekologik ertaklar yoki hikoyalarni o'qib berish ularning ekologik masalalarga qiziqishini oshiradi.

Ekologik tadbirlarni tashkil etishda bolalarning amaliy faoliyatda ishtirokini ta'minlash muhimdir. Tabiatni kuzatish, o'simliklarni parvarishlash va hayvonlarni himoya qilish bo'yicha tadbirlar bolalar uchun qiziqarli bo'lishi bilan birga ularga ekologik bilimlarni chuqurlashtirish imkoniyatini ham beradi. Misol uchun, bolalar ota-onalari bilan birgalikda mahalliy bog' yoki parkda daraxt ekish tadbirlarida ishtirok etishi mumkin. Bu faoliyat bolalarda nafaqat tabiatni asrash ko'nikmasini, balki jamoaviy ish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Ijodiy faoliyatlar, masalan, "Tabiatni seyamiz" mavzusida rasm chizish yoki ekologik hikoyalar yozish, bolalarning tabiatga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi. Shuningdek, ekologik o'yinlar, masalan, "Kim tabiatni yaxshi biladi?" kabi viktorinalar bolalarning bilimlarini mustahkamlashda va ularning qiziqishini saqlab qolishda samarali hisoblanadi²⁵.

Ekologik loyihalar ham bolalar uchun foydali amaliy faoliyat bo'lishi mumkin. Misol uchun, "Toza maktab" loyihasi doirasida bolalar maktab hududida chiqindilarni yig'ish va saralashni o'rganadilar yoki "Yashil burchak" loyihasi orqali sinfda o'simliklar parvarishi bilan shug'ullanadilar. Bunday loyihalar bolalarning ekologik masalalarga nisbatan ongli yondashuvini rivojlantiradi.

Tadbirlar va dars ishlanmalari natijalarini baholash jarayonida bolalarning faoliyati nazorat qilinadi va rag'batlantiriladi. Rag'batlantirish shakllariga ekologik mavzudagi sovg'alar, sertifikatlar yoki "Tabiat do'sti" kabi unvonlar topshirish kiradi. Bu bolalarning kelajakda ekologik masalalarga yanada mas'uliyat bilan yondashishlariga turtki beradi. Ekologik dars ishlanmalari va tadbirlarni puxta rejalashtirish, ularga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va bolalarning ijodiy,

²⁵ Bahodirova, D. Maktabgacha yoshdagi bolalarni atrof-muhitga mehr-muhabbat bilan yondashishga o'rgatish metodlari. – Toshkent: Yoshlar nashriyoti, 2020.

amaliy faoliyatlariga e'tibor qaratish orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni samarali shakllantirish mumkin.

Bolalarning ekologik faoliyatda ishtirokini rag'batlantirish²⁶.

Bolalarni ekologik faoliyatga jalb qilish va ularni faol ishtirokchilar sifatida shakllantirish ularning ekologik ongini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Rag'batlantirish jarayoni bolalarning tabiatga bo'lgan qiziqishini oshirib, ularning ekologik mas'uliyatini kuchaytiradi. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi yondashuv va usullarni qo'llash mumkin:

1. Ekologik loyihalarda ishtirokni tashkil etish. Bolalarni ekologik loyihalarga jalb etish orqali ularning tabiatni asrash bo'yicha qiziqish va ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Misol uchun:

- **“Yashil bog” loyihasi:** Bolalar maktab yoki bog hududida o'simliklar ekib, ularni parvarish qilishni o'rganadilar.
- **“Toza hudud” tadbiri:** Bolalar hududlarni tozalashda faol ishtirok etib, chiqindilarni qayta ishlash haqida bilimga ega bo'ladilar.
- **Ekologik poster va shiorlar tanlovi:** Bolalar o'z fikrlarini ijodiy ifodalab, tabiatni asrash g'oyalarini targ'ib qiladilar.

2. Amaliy faoliyatlarni tashkil qilish. Bolalar tabiatni himoya qilishda amaliy faoliyatlar orqali qatnashganda ularning qiziqishi oshadi va o'rganilgan bilimlar mustahkamlanadi. Amaliy faoliyatlar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

- Daraxtlar va gullar ekish, ularni parvarish qilish.
- Mahalliy bog'larda tabiatni kuzatish va hayvonlar hayotini o'rganish.
- Suvni tejash, energiyani samarali ishlatish va chiqindilarni saralash bo'yicha kichik loyihalar.

3. O'yin va ijodiy faoliyatlar. Ekologik o'yinlar va ijodiy mashg'ulotlar bolalarni ekologik masalalar bilan qiziqtirishning samarali vositalaridir:

²⁶ Davlatova, R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar va ularni ekologiya darslarida qo'llash. – Farg'ona: Universitet nashriyoti, 2022.

- **Ekologik o'yinlar:** “Kim tabiatni yaxshiroq biladi?” viktorinasi yoki “Tabiatni himoya qil” kabi stol o'yinlari bolalarning bilimini oshiradi.

- **Ijodiy loyihalar:** Bolalar ekologik mavzularda rasm chizish, ertaklar yozish yoki tabiatni tasvirllovchi qo'g'irchoq spektakllarini yaratish orqali tabiatni sevrishga o'rganadilar.

4. Rag'batlantirish vositalari. Bolalarni ekologik faoliyatda rag'batlantirishda ularga sovg'alar, unvonlar va maqtovlar berish muhim:

- **“Ekologik yetakchi” unvoni:** Loyiha va tadbirlarda faol ishtirok etgan bolalarga maxsus diplom va unvonlar taqdim etiladi.

- **Ijodiy ishlari uchun mukofotlar:** Rasmlar, hikoyalar va boshqa ijodiy ishlari uchun kichik sovg'alar yoki maqtab yozilgan yorliqlar berish.

- **Tabiatga safar:** Rag'bat sifatida bolalarni mahalliy tabiat parklariga ekskursiyaga olib borish orqali ekologik bilimlarini oshirish.

5. Hamkorlik va jamoaviy ishga o'rgatish. Ekologik faoliyatni tashkil qilishda bolalarning o'zaro hamkorlikda ishlashiga e'tibor qaratish kerak:

- Guruh bilan loyihalar ishlab chiqish, masalan, chiqindilarni kamaytirish strategiyasini rejalashtirish.

- Jamoaviy ishlar, masalan, “Tabiatni asrash bo'yicha kichik jamoalar” tashkil etib, ularga yetakchilarni tayinlash.

6. Ota-onalarni jalb qilish. Bolalar ekologik masalalarga qiziqishi kuchayishi uchun ota-onalarni ham jalb etish muhim. Ota-onalar bilan birgalikda quyidagilarni tashkil etish mumkin:

- Daraxt ekish tadbirlari.

- Oilaviy ekologik tanlovlar yoki viktorinalar.

- Mahalliy ekologik muammolarni hal qilishga bag'ishlangan tadbirlar.

Bolalarning ekologik faoliyatda ishtirokini rag'batlantirish ularda ekologik ongni shakllantirishning muhim bosqichi hisoblanadi. Rag'batlantiruvchi tadbirlar bolalarning faolligini oshirib, ularda atrof-muhitga nisbatan mas'uliyatni mustahkamlaydi. Bu orqali kelajakda tabiatni sevuvchi va uni himoya qilishga tayyor bo'lgan avlodni tarbiyalashga erishiladi.

3.2. Bolalarning ekologik tarbiyasini rivojlantirishga ota-onalar va jamiyatning ta'siri

Bolalarning ekologik tarbiyasini rivojlantirishda ota-onalar va jamiyatning ta'siri beqiyosdir. Ushbu ikki asosiy kuchning uyg'un faoliyati bolalarning ekologik ongini shakllantirishda va ularda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon bir necha yo'nalishda amalga oshirilishi mumkin.

Birinchi navbatda, ota-onalar o'z farzandlari uchun birinchi tarbiyachi sifatida ularning ekologik bilimi va ongini shakllantirishda muhim o'rinni egallaydi. Bolalar, asosan, oila muhiti orqali atrof-muhitga bo'lgan munosabatni o'rganadilar. Ota-onalar o'z harakatlari bilan bolalarga o'rnak bo'lishlari kerak. Masalan, uy sharoitida chiqindilarni qayta ishlash, elektr energiyasini tejash, suvdan oqilona foydalanish kabi oddiy amallar orqali bolalarda ekologik mas'uliyat hissini uyg'otish mumkin. Bundan tashqari, ota-onalar bolalar bilan birgalikda ekologik aksiyalar va tadbirlarda qatnashishlari, masalan, daraxt ekish yoki mahalliy bog'larni tozalash kabi amaliy faoliyatlar bilan shug'ullanishlari maqsadga muvofiqdir.

Bundan tashqari, ota-onalar bolalar bilan tabiat haqida suhbatlashib, ekologik mavzulardagi kitoblar o'qish yoki multfilmlar tomosha qilish orqali ekologik ta'limga qo'shiladilar. Uy sharoitida kichik tajribalar, masalan, gul yoki sabzavot ekish, bolalarning tabiatga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularni tabiatni sevishtirishga o'rgatadi. Shuningdek, ota-onalar farzandlarini ekologik loyihalarda faol ishtirok etishga rag'batlantirishi, ularga o'z g'oyalari va tashabbuslarini amalga oshirish uchun imkoniyat yaratib berishi muhimdir. Jamiyat ham bolalarning ekologik tarbiyasini rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydi. Ta'lim muassasalari ekologik tarbiyaning boshlang'ich bosqichida muhim o'rin tutadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari va boshlang'ich sinflarda bolalarning yoshiga mos ekologik dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish orqali ularda tabiatni asrashga qiziqishni shakllantirish mumkin. Pedagoglar ekologik darslar va tadbirlar tashkil qilib, bolalarni tabiatning muhim qismiga aylanganlarini his qilishga undaydilar.

Shuningdek, nodavlat tashkilotlar va mahalliy jamoalar ekologik aksiyalarni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bolalar uchun daraxt ekish, bog' yaratish, tabiatni tozalash va o'simliklarni parvarishlashga oid tadbirlar o'tkazilishi, ularda jamoaviy ishlash ko'nikmasini rivojlantirish va ekologik masalalar bo'yicha ijobiy tajribani shakllantirishda yordam beradi. Ommaviy axborot vositalari ham ekologik tarbiyada katta ahamiyat kasb etadi. Bolalarga moslashtirilgan ekologik mavzulardagi teleko'rsatuvlar, videoroliklar, interaktiv o'yinlar va ilovalar orqali ekologik muammolarni tushuntirish va ularni hal qilish bo'yicha qiziqarli va amaliy yechimlar taklif etiladi. Ota-onalar va jamiyatning hamkorligi orqali bolalarning ekologik tarbiyasi yanada muvaffaqiyatli amalga oshiriladi. Oilalar jamiyat tomonidan tashkil etilgan ekologik tadbirlarda faol ishtirok etishi, bolalar uchun qo'shimcha rag'batlantiruvchi omil bo'ladi. Bolalar bunday tadbirlarda ishtirok etish orqali tabiatni asrashning ahamiyatini o'rganibgina qolmay, balki amaliy ko'nikmalarni ham egallaydilar. Bu kabi chora-tadbirlar natijasida bolalarda ekologik ong rivojlanadi, ular tabiatni asrash bo'yicha mas'uliyatli qarorlar qabul qilishga tayyor bo'lgan shaxs sifatida shakllanadi.

Maktabgacha ta'lim muassasalari uchun tavsiya etiladigan xonaki o'simliklar

1-jadval.

O'simlik nomi	Tavsifi	Yorug'lik	Harorat	Sug'orish	Tuproq
 Begoniya	Har doim gullaydigan begoniya (yuqori nafas yo'llari kasalliklariga qarshi kurashadi). Begoniyaning vatani Janubiy Amerika, Osiyo va Afrikaning nam tropik o'rmonlari	Begoniyalar bahor va yozda to'g'ridan-to'g'ri quyosh nurlaridan xoli bo'lgan yorqin nurga ehtiyoj sezadi	Optimal harorat 15° C. Xona yaxshi Shamollatiladigan va yelvizaksiz bo'lishi kerak	Sug'orish uchun yumshoq suvdan foydalanib, o'rta miqdorda, lekin muntazam ravishda amalga oshirilishi lozim. Suv barglarga tushmasligi kerak. Suv purkash tavsiya etilmaydi, chunki barglarda oq dog'lar qoladi	Drenaj uchun keramzit olish mumkin

 Balzamin	Balzamin Zanzibar orolidan, shuningdek, Afrika va Markaziy Osiyoning subtropik mintaqalaridan kelib chiqqan	Balzamin muqobil yo'rug'likni xush ko'radi, lekin quyosh nurlari to'g'ridan- to'g'ri tushishini yoqtirmaydi	Issiq paytda o'simlik 25 ° C haroratda yaxshi saqlanadi. Sovuq havoda haroratning 10-15 ° C dan pastlashiga yo'l qo'ymaslik kerak	Balzamin juda ko'p sug'orishni talab qiladi. Bahor-yoz mavsumida bu xonaki o'simlikni har kuni sug'orish, tuprog'i qurib ketishiga yo'l qo'ymaslik kerak	O'rtacha yoki kuchsiz kislotali tuproq to'g'ri keladi. Vaqti-vaqti bilan ildizlar "nafas olishi" uchun idishdagi tuproqni bir santimetr chuqurlikda yumshatib turish kerak
 Aspidistra	Aspidistra – o'simlik dunyosining ko'p yillik vakili bo'lib, poyasiz o't o'simliklariga kiradi	O'simlik havoni mukammal darajada tozalaydi, shifobaxsh xususiyatlarga ega. O'simlikni guruhning istalgan burchagiga qo'yish mumkin va u o'zini ajoyib his qiladi. Lekin uni quyosh nuri to'g'ridan- to'g'ri tushadigan joyga qo'yish mumkin emas	O'simlik xona haroratiga tezda moslashadi. Bu harorat qishda + 20 ... 22° C ni tashkil etishi, qishda esa +15°C dan past bo'lmasligi kerak. Barglarning sirtini nam mato bilan artib turish tavsiya etiladi	Bahor-yoz mavsumida haftada bir marta, qishda har ikki haftada bir marta sug'oriladi. Uzoq vaqt tindirilgan, xona haroratidagi suv ishlatiladi	Qum, chirindi, bargli, serajriq tuproqdan iborat aralash yer mos keladi (nisbat 2: 1: 1: 1). Tuvak tubiga keramzitli drenaj solish kerak. Muntazam mineral qo'shimchalarga ehtiyoj sezadi
 Tradetskansiya	Xonaki Tradetskansiya ko'p yillik o'tsimon o'simlik. Tradetskansiyaning ona zamini Amerikaning tropik va mo'tadil qismida bo'lib, Shimoliy Argentinadan Kanadaning janubigacha cho'zilgan	O'simlik o'tqazilgan tuvakni yorug' joyga qo'yish mumkin, ammo tushki o'tkir nurlardan ehtiyot bo'lish zarur	Muqobil xona harorati + 18 dan + 30 ° C gacha. Ammo bu o'simlik + 40° C gacha va undan ham yuqori issiqlikka ham chidamli	Yaproqlardan changni olib tashlash uchun o'simlikni dushda yuvish kerak. Sug'orish uchun xona haroratidagi filtrlangan yoki tindirilgan suvdan foydalaniladi. Sug'orishdan so'ng, gultuvak tagligidagi ortiqcha suv olib tashlanadi	Organik moddalarni o'z ichiga olgan har qanday yaxshi quritilgan tuproq (barg yoki ajriqli tuproq, chirindi yoki bog' tuproqlari) to'g'ri keladi. Tuproq o'simlikning ildizlariga namlik va havoni o'tkazishi kerak

Sog'lom turmush tarzining namunaviy qoidalari

O'z salomatligingizni saqlash va mustahkamlash juda muhim. Ushbu jadvalda pedagoglar, ota-onalar va bolalar uchun o'z salomatligini boshqarish yo'llarini aniqlashtirishga va sog'lom turmush tarzini shakllantirish haqidagi tasavvurlarni mustahkamlashga yordam beradigan namunaviy tavsiyalar taqdim etilgan. Bolalar bilan bo'ladigan ta'lim-tarbiya jarayonida bu qoidalar to'ldirilishi mumkin.

2-jadval.

	Quloqlar uchun • Dush, suv havzalari va basseynida cho'milayotgan paytda quloqlarni maxsus rezina tiqin bilan berkiting. • Suv eshitish qobiliyatingiz uchun zararli • Sovuq kunlarda va qattiq shamol esgan paytda qalpoq kiying • Kuchli shovqin eshitish qobiliyati uchun zararli • Quloqlarni kovlamang, quloq pardasiga ziyon yetishi mumkin
	Ko'z uchun • Televizorni uzoq masofadan tomosha qiling. Ko'zlarni faqat toza sochiqcha bilan arting • Ko'z uchun gimnastika qiling • Ko'z, qosh va kipriklar yuvinishni yoqtiradilar • Kitobni stol oldida o'tirgan holda o'qish va tomosh qilish zarur • Yorug' joyda mashg'ulot o'tkazing • Kitob va daftarni ko'zdan 35 sm masofada tuting, ularni ko'zga yaqin keltirmang • Mutolaa paytida har yarim soatda besh daqiqalik tanaffus qiling • Ruchka, pichoqcha va boshqa o'tkir tig'li buyumlar bilan ehtiyotkorona munosabatda bo'ling Agar ko'zga biror narsa kirsas yoki og'rib qolsa, zudlik bilan shifokor yoki hamshiraga murojaat qiling • Quyoshga faqat qoraytirilgan ko'zoynak orqali qarang • Kompyuter o'yinlarini kuniga 15-30 daqiqadan ortiq o'ynamang
	Teri uchun • Ertalablari yuvining • Har kuni kechqurun uyqudan oldin cho'miling • Vannadan keyin yaxshilab artining • Yuzingizni faqat o'zingizning toza sochig'ingiz bilan arting • Ich kiyimlarni tez-tez almashtiring • Birovlarning kiyimi va poyafzalini kiyish mumkin emas. Teridagi yarani yuving • va infeksiyaga qarshi ishlov bering
	Oyoq-qo'llar uchun • Ertalablari badantarbiya qiling • Qulay poyafzal kiying • Sovuq qishda qo'lqop kiying • Qo'l va oyoq tirnoqlarini oling • Suzish bilan shug'ullaning – bu organizm uchun eng yaxshi chiniqish • Yozda toza qum va toshlarda ko'proq yuring

	Chiroyli qomat uchun • Holatingizni har 15-20 daqiqada o'zgartiring • Bel, qorin va umurtqa mushaklari uchun jismoniy mashqlar bajaring • Boshingizga baland bo'lmagan yostiq qo'ying • Og'ir yuklarni aravada tashigan afzal
	To'g'ri ovqatlanish • Taomni vaqtda iste'mol qiling • Luqmani yaxshilab chaynab, shoshmasdan ovqatlaning • Ko'proq meva-sabzavotlar yeng • Taomni ovqatlanish uchun ajratilgan maxsus joylarda iste'mol qiling • Ovqatni qaynoq va muzdek emas, iliq holatda yeng • Kun davomida toza, iliq suv iching
	Tishlar uchun • Ertalab va kechqurun uyqudan oldin tishlaringizni tozalang • Har gal taom iste'molidan keyin og'zingizni chaying • Yarim yilda bir marta stomatolog huzuriga boring • Tishlar bilan yong'oq chaqish zararli
	Tetiklik va kayfiyat uchun • Kechqurun uyqudan oldin dush qabul qiling • Uyqudan oldin ko'p suyuqlik ichmang • Uyqudan oldin xonani shamollating • Uyqudan bir soat oldin televizor, kompyuter va baland musiqadan voz keching • Jimlikda uxlang • Uyquga yotish va turishda kun tartibiga rioya qiling
	Uzoq umr ko'rish uchun • Yodda tuting, chekish va alkohol sog'lik uchun zarar • Sport bilan shug'ullaning • Ertalablari yuguring Velosipedda uching • Toza havoda ko'proq sayr qiling

Ekologik sanalarning namunaviy kalendari

Ushbu jadvalda pedagog va ota-onalarga ta'lim-tarbiya faoliyatini rejalashtirish va tashkillashtirish jarayonida qo'shimcha material sifatida foydalanish tavsiya etiladigan ekologik sanalarning namunaviy kalendari taqdim etilgan.

Sana	Hodisa nomi	Ahamiyati	Faoliyat va tadbirlar turi
Yanvar			
10-yanvar	Xonaki o'simliklarga minnatdorlik kuni	Insonlarga xonaki o'simliklarning afzalliklari haqida rasman eslatish imkoniyati	Xonaki o'simliklar haqida suhbat. Bolalar bilan turli o'simliklarni tuproqqa o'tkazish borasida ishlar olib borish va ularning qanday unib-o'sayotganini kuzatish. Gullar bayramini nishonlash
11-yanvar	Butunjahon qo'riqxonalar va tabiat bog'lari kuni	O'simlik va hayvonlarning kamyob turlarini saqlab qolish maqsadida maxsus xizmat vakillari tomonidan qo'riqlanadigan tabiat maydonlari tashkil etiladi	Q'oriqxonalar nima va ular nima uchun tashkil etilishi haqida suhbatlar o'tkazish. Qo'riqxonalar va tabiat bog'lari suratlarining namoyishi. Bolalar bilan yovvoyi va uy hayvonlari haqida suhbat. Hayvon va qushlar suratini bo'yash borasidagi ishlar. "Qo'riqxona" suyetli o'yini
Fevral			
2-fevral	Suvli-botqoqli yerlar kuni	Bu kunda suvda suzuvchi (flamingo, oqqush, o'rdak, g'oz va h.k.) qushlarning yashash joyi hisoblangan suv havzalarini saqlashning ahamiyati nishonlanadi	Yaqinimizda uchraydigan qushlar (chumchuq, kaptar, mayna, qarg'a, zag'izg'on, chittak) rasmining namoyishi. Qushlarning tabiatdagi ahamiyati haqida suhbat. Ekskursiya o'tkazish va ko'chadagi qushlarni kuzatish. Qush oxurlarini tayyorlash va zahirasini doimiy to'ldirib borish. Qushlar bayramini nishonlash. Ota-onalar bilan birgalikda qushlar uchun inlar yasash va uni MTT maydoniga joylashtirish
Mapr			
1-mart	Butunjahon mushuklar kuni	Bu kunda mushuksimonlar (xonaki va yovvoyi mushuklar) oilasiga e'tibor qaratiladi	Mushuklar kabi ajoyib mavjudotlar haqida suhbat. Xonaki mushuklarning foydasi haqida suhbat. Ayrimlari yaqinimizda, shahar va qishloqlarda yashaydi. Ayrimlari esa o'rmonlar, tog'lar yoki cho'llarda yashaydi (yo'lbarslar, qor barslari, arslonlar, qoplonlar). Mushuklar qanday xususiyatlarga ega. Mushuk va mushuk bolalarini kuzatish. Bosh qahramoni mushuk bo'lgan multfilmlar namoyishi va muhokamasi. Mushuk rasmini chizish
21-mart	Navro'z	Bahor va tabiatning uyg'omish bayrami	Bolalar bilan gullar va ko'chatlar ekish. Har bir bola o'ziga berilgan urug'ni yerga qadashi uchun "Sehrli jo'yak" qilish. Urug'lar unib chiqishini kuzatish. "Navro'z" bayramini nishonlash
Aprel			
22-aprel	Xalqaro Ona Zamin kuni	Zamin kuni — bizning uyimiz bo'lgan Yerga nisbatan g'amxo'rlik va muhabbat kuni	Suratlar asosida suhbat va tozalik, chiqindilarni to'g'ri saralash, suvni, odamlar bilan yondosh yashayotgan o'simlik va hayvonlarni asrab-avaylash haqidagi taqdimot videosini tomosha qilish. "Sayyoramizni asrang" bayramini nishonlash. Tabiat bo'ylab ekskursiya. Tabiatni kuzatish. Viktorina, Yerni asrash borasidagi ijodiy va amaliy topshiriqlar
May			
20-may	Xalqaro asalarilar kuni	Asalarilarning ahamiyati va ularning o'simliklarni changlatish borasidagi faoliyatini eslatish. Arilar atrof-muhit tozaligining indikatorini hisoblanadi	Asalarilar haqidagi film yoki multfilmlar namoyishi. "Asalari" bayramini nishonlash. Arilar va asalarilar haqida suhbat. Nimasi bilan bir-biridan farqlanadi. Bolalar uchun qanday xavf tug'diradi. Mavzuga oid o'yinni tashkillashtirish
22-may	Xalqaro biologik xilma-xillik kuni	Xalqaro biologik xilma-xillik kuni Yer yuzidagi ko'plab flora va faunaning abadiy yo'qolib ketish muammosiga e'tibor qaratishni rag'batlantiradi	Turli o'simlik va hayvonlar haqidagi multiplikatsion filmlar namoyishi. Hayvonot bog'iga ekskursiya. Har xil liboslar kiygan holda o'yinlar, topishmoqlar, g'ayrioddiy va kutilmagan mehmonlar (g'ayrioddiy xonaki hayvonlari bo'lgan odamlarni yoki sirk artistlarini mehmonga chaqirish mumkin) bilan birgalikda ekologik bayramni nishonlash. Rasmlarning, turli materiallardan yasalgan buyumlarning ijodiy tanlovini o'tkazish va galereyani guruhdagi ijodiy ishlar bilan bezatish

Iyun			
3-iyun	Butunjahon velosipedchilar kuni	Diqqat markazda harakatlanishning ekologik toza va xavfsiz turi - velosiped	Bolalar va kattalar o'zlarini velosipedda harakatlanish orqali namoyon etadigan oilaviy sport bayramini o'tkazish
5-iyun	Butunjahon atrof-muhit muhofazasi kuni (Ekolog kuni)	Butunjahon atrof-muhit kuni har bir insonda atrofimizdagi olamni himoya qilish xohishini uyg'otishga qaratilgan	Bolalar bilan "Qizil kitob" haqida suhbatlashish Konsert, rasm va devoriy rasmlar tanlovini o'tkazish, o'simliklar (gullar) ekish. Atrof-muhitni himoya qilishga qaratilgan didaktik materiallar (rasmlar, she'rlar, hikoyalar, audio va videoyozuvlar)dan foydalangan holda ekologik bayramni nishonlash. Bolalar ijodining (rasmlar, applikatsiyalar, yasagan narsalari) ko'rgazmali tanlovini tashkil etish. Ota-onalar o'rtasida "Oilada bolaning ekologik tarbiyasi" mavzusida so'rovnoma o'tkazish. "Har bir chiqindi savatga" shiori ostida shanbalik o'tkazish. "Daraxt va gullarga tez yordam" (MTT hovlisidagi daraxt va gullarni sug'orish) aksiyasini o'tkazish
3-iyul	Butunjahon polietilenlarsiz kun	Sellofan va polietilen xaltalardan voz kechish	Paketlarning ishlatilgandan keying zarari haqida suhbat. Paketlar yordamida turli o'yinlar o'ynash. Paketlardan narsalar yasash, matodan applikatsiyali xaltalar tayyorlash, qog'oz paketlarni bezash
Avgust			
17-avgust	Butunjahon mevali daraxtlar kuni	Bayram shiori: "Kimki daraxtni sevs, insonlarni ham sevadi"	Mevalar va mevali daraxtlar foydasi haqida suhbat. Daraxtlarni sug'orish va chopiq qilish bo'yicha mahorat darsi. Hosil ko'rgazmasi va O'zbekistonda o'sadigan turli mevalar degustatsiyasi. "Foydali mevalar" liboslar bayramini o'tkazish
Sentabr			
16-sentabr	Xalqaro Ozon qatlami himoyasi kuni	Bu bayram inson faoliyatining ozon qatlamini yemirilishiga olib kelib, uning sayyoramiz uchun halokatli ta'siri haqida eslatma sifatida ta'asis etilgan	Quyosh nurining va zararli quyosh nurlaridan himoya qiluvchi atmosfera qatlamining foydasi haqida suhbat. Tajribalar namoyishi. Tabiat va ob-havo hodisalariga (quyosh nuri va issiqlik, shamol, yomg'ir, bulut, qora bulut) bag'ishlangan tadbir o'tkazish (Shamol kuni, Yomg'ir kuni, Quyosh kuni)
18-sentabr	Butunjahon tozalik kuni	Butunjahon tozalik kuni ko'ngillilar tomonidan chiqindilarni yig'ishga qaratilgan tadbirlarni o'tkazishga yo'naltirilgan	Bolalar bilan shaxsiy gigiyena vositalari, kun tartibi, tozalik va saranjomlik, chiqindilarni tog'ri ajratish va saralash haqida suhbatlar o'tkazish. "Loy Parisi va Tozalik Malikasi", "Toza qo'llar kuni" bayramlarini nishonlash
22-sentabr	Butunjahon avtomobilsiz kun	Transportning toza turlarini (velosiped, samokat) ommalashtirmoq. Bu kunda mashinalardan chiqadigan is gazini kamaytirish	Transportning ekologik turlari ba'yo'ning qatnov qismini xavfsiz kesib o'tish haqida suhbat. "Avtomobilsiz kun – havoni toza saqlamoq demak!" mavzusida tadbir o'tkazish Velosiped haydash, marafon va estafetalar o'tkazish
Oktabr			
16-oktabr	Butunjahon sog'lom ovqatlanish kuni	MTT da sog'lom ovqatlanish kuni bu sog'lom turmush tarzini targ'ib etish, bolalar va ota-onalarda o'z organizmiga g'amxo'rlik bilan yondoshishni tarbiyalash demakdir	Foydali va zararli oziq-ovqatlar haqida suhbat. "Ta'midan topib ko'r" tajriba o'yinlari, "Darmondorilar qayerda yashaydi" didaktik o'yinlarini o'tkazish. Taomlar va yeb bo'ladigan mahsulotlar tasvirini namoyish etish. "Sog'lom ovqatlanish" mavzusidagi stendlarini bezatish. Ota-onalar bilan birgalikda "Sog'lom ovqatlanish uchun oilaviy retseptlar" albomini yaratish. Ota-onalar o'rtasida "Oiladagi taomlanish" so'rovnomasii o'tkazish "Biz sog'lom ovqatlanish tarafdorimiz" mavzusida rasmlar tanlovini o'tkazish. "Maktabgacha yoshdagilarning ovqatlanishi" nomli buklet. "Sog'lom ovqatlanish haftaligi" loyihasi: Dushanba – "Hammasi non haqida"; Seshanba – "Sut iching bolalar – sog'lom bo'lasiz"; Chorshanba – "Mevalar – sevimli mahsulotimiz"; Payshanba – "Sabzavotlar foydasi haqida"; Juma – "Mazali va foydali yeguliklar haqida"

Noyabr			
4-noyabr	Butunjahon hayvonlarni himoya qilish kuni	Hayvonlarni himoya qilish kuni sayyoramizda yashovchi boshqa jonli mavjudotlar oldidagi mas'uliyatimizni yodga solish uchun tan olingan	Bolalar bilan hayvonlarni qanday davolash haqida suhbat (veterinarlar taklif qilinadi). Hayvonlar haqidagi asarlarni o'qish. "Doktor Voyjonim" rolli o'yinini o'ynash. Hayvonlar haqidagi multiplikatsion film namoyishi va muhokamasi. Tushunchalarni mustahkamlash uchun "Yovvoyi hayvonlar", "Uy hayvonlari", "Qishloq ho'jaligi hayvonlari", "Uysiz hayvonlar" didaktik o'yinini o'tkazish. Qahramonlari turli hayvonlar bo'lgan harakatli o'yinlar o'ynash. Ota-onalar bilan ishlash: Birgalikda hayvonot bog'i yoki kuchuk, mushuklar parvarish qilinadigan joyni borib ko'rish, fermaga tashrif buyurish. Kuchuk yoki mushuklarni birgalikda kuzatish, "Bizning kichik do'stlarimiz" fotogalereyasini bezatish
Dekabr			
5-dekabr	Butunjahon tuproq kuni	Yerdagi hayot uchun tuproqning ahamiyati	Tuproq nima, uning ahamiyati, tuproqda yashovchi jonli mavjudotlar (yomg'ir chuvalchangi, ko'rsichqon, qumsichqon, sug'ur, yumronqoziq va b.) haqida namoyishli suhbat o'tkazish. Tuproq haqida multiplikatsion film namoyishi. Tuz mavjudligida tuproqning xususiyati qanday o'zgarishi haqida namoyish va tajriba. Urug'larnig unishi, o'simlik shoxchasining ildiz otib, tuproqda mustahkamlanishini kuzatish. Ota-onalarni faol jalb qilgan holda daraxtlar, gullar, butalar o'tkazish
11-dekabr	Xalqaro Tog'lar kuni	Yomonlashib borayotgan tog' ekotizimlariga e'tibor qaratish uchun nishonlanadi	Landshaftlarning o'ziga xos shakli – tog'lar haqida suhbat. O'rta Osiyo tog'lari va u yerda yashovchi jonivorlar (qor barsi, Tyan-Shan ayig'i, Menzbir sug'uri, tog' echkisi yoki tog' qo'yi) haqida multiplikatsion yoki hujjatli film namoyishi. Bizning tog'larimiz lola, xandon pista, grek yong'og'i, bodom, yovvoyi nok va olma kabilarning vatani hisoblanadi. Virtual "Toqqa sayohat"ni o'tkazish. Turli qarshiliklarni yengishga qaratilgan harakatli o'yinlar. Plastilindan tog' shaklini yasash, qumlardan imoratlar yasash, rasm chizish. "Toshlar mamlakatida" (toshlar xususiyatini mustahkamlash (qattiq, katta, kichik, silliq, g'adir-budur, og'ir) tajriba ishi

“Suv” mavzusidagi loyihani amalga oshirishning namunaviy rejasi

Ushbu jadvalda “Suv” mavzusidagi loyihaning taxminiy variant keltirilgan. Pedagog bolalar va ularning ota-onalari bilan hamkorlikda ijodiy yondoshib, MTT mavjud vositalardan foydalangan holda, bolalarning o'ziga xosligini inobatga olib, ushbu mavzuda o'z loyihalarini ishlab chiqarishlari mumkin.

“Suv” mavzusi	
Loyihaning maqsadi: Bolalarning suvning ahamiyati, xususiyati va holati haqidagi tasavvurlarini boyitish. Yer yuzidagi jami tiriklik manbai sifatida suvni asrashga o'rgatish	
Amalga oshirish muddati: sentabr – may	
Loyihaning kirish qismi	Loyihani ishlab chiqish Bolalar va ota-onalarni mavzu va uning ahamiyati bilan tanishtirish va qiziqtirish Guruhda loyihani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun kerakli sharoitni yaratish Tajribalar o'tkazish uchun zaruriy materiallar va ko'rgazmali qurollarni tayyorlash
Loyihaning asosiy qismi	Loyihani amalga oshirish

O'yinli faoliyat	Didaktik o'yinlar: "Suzadi – suzmaydi", "Suvning uch holati", "Tomchi", "Suv qayerda yashaydi?", "Nima kuchli?", "Suvning tabiatdagi aylanishi", "Suv nega kerak?", "Suv qanday bo'ladi?" Kamharakat o'yin: "Bir, ikki, uch - to'xta"; "Esname, biz bilan qaytar", "Quyosh, yomg'ir, shamol", "Tomchini top", "Suvni qoshiqda keltir", "Suv tashuvchilar" Harakatli o'yinlar: "Daryoni ko'prik orqali kesib o't", "Tomchilar aylanib yuribdi", "Quyosh va yomg'ir", "Quvnoq tomchilar", "Qayiq, suzaqol"
Tadqiqiy faoliyat	Tajribalar: "Suv shakli", "Suv ta'mi", "Suv hidi", "Suvning shaffofligi" "Suvning oqishi, "Suvning parlanishi", "Suvning tovushi", "Suvning bug'lanishi", "Suvning uch holati", "Suv o'simliklarni oziqlantiradi", "Moy va suv aralashmaydi", "Qaysi materiallar suvni o'tkazadi", "Mahsulotlarning suvda eruvchanligi", "Narsalarning suzuvchanligi", "Tabiiy materialning suvga ta'siri"
Kommunikativ faoliyat Badiiy adabiyot	Suhbatlar: "Atrofimizdagi suv", "Suv – bizning boyligimiz", "Suv hammaga kerak", "Suvni asrang" Suv haqidagi suratlarni ko'rib chiqish "Suvning tabiatdagi aylanishi" chizmasi bo'yicha hikoya tuzish Barmoq gimnastikasi: "Momaqaldiraq", "Yomg'ir-yomg'ir", "Bulut va yomg'ir", "Qorbobo" Suv haqidagi asarlarni o'qish Suv haqida topishmoqlar topish Suv haqida she'r yodlash
Ijodiy faoliyat	Rasm chizish: "Suv qanday bo'ladi", "Tomchining sarguzashtlari", "Suvning uch holati", "Tabiiy suv havzalar: buloq, daryo, ko'l", "Sun'iy suv havzalari: favvora, basseyn, akvarium" Applikatsiya: "Baliqchalar akvariumda", "Favvora" Yasash: "Qamishli ko'l", "Qorbobo" Konstruksiyalash: "Qayiq", "Kemacha", "Qor parcha" Fonogrammada eshitish: "Jarangdor jilg'a"; "Tabiatdagi suvning tovushi" Suv haqida qo'shiq yodlash Drama: K.I. Chukovskiyning "Tozalab yuv (Moydodir)" she'ridan parcha; Xans Kristian Andersenning "Qor malikasi" ertagidan parcha
Ota-onalar bilan birgalikda ishlash	"Suv olami" albomini yaratish "Suvning tabiatdagi aylanishi" kollajini yaratish Suv bilan bo'ladigan o'yin bayonini tuzish Ota-onalar uchun tavsiya: "Bolalarga suv haqida gapirib bering", "Suv bilan o'yinlar", "Kattalar va bolalar uchun suv ichish tartibiga rioya etishning ahamiyati"
Loyihaviy faoliyat mahsuloti	
Xulosa qismi	"Suv bilan tajribalar" kartotekasini yaratish "Atrofimizdagi suv" bolalar ijod ko'rgazmasini bezatish "Sehrgar suv" kichik muzeyini yaratish

UCHINCHI BOB BO'YICHA XULOSA

Uchinchi bobda maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik tarbiyaning samaradorligini oshirishga qaratilgan usullar va tajribalar ko'rib chiqildi. Bolalar ekologik loyihalar va dasturlarni ishlab chiqishda nafaqat bilim olishadi, balki o'z ijodiy qobiliyatlarini ham rivojlantiradilar. Ekologik tarbiyaning eng muhim jihatlaridan biri bolalarning tabiatga bo'lgan munosabatini shakllantirish va atrof-muhitni asrashga bo'lgan ongli yondashuvni rivojlantirishdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik loyihalar va dasturlar ishlab chiqishda o'qituvchilar, pedagoglar va ota-onalar birgalikda ishlashi zarur. Bu, bolalar uchun ekologik muammolarni tushunish va ularga qarshi turish, tabiatni muhofaza qilishning asosiy tamoyillariga amal qilishni o'rgatadi.

Ota-onalar va jamiyatning ekologik tarbiyada alohida o'rni bor. Ular bolalar bilan birgalikda ekologik masalalar haqida suhbatlashish, amaliy ishlar o'tkazish va atrof-muhitga oid tajribalarga jalb qilish orqali bolalarning ekologik ongini rivojlantirishga yordam beradi.

Shunday qilib, ekologik tarbiyaning samaradorligini oshirish uchun tizimli yondashuv, pedagogik yondashuvlar va jamiyatning faol ishtiroki zarur. Ekologik loyihalar va dasturlarni ishlab chiqish bolalarning ekologik savodxonligini oshirishga katta yordam beradi.

UMUMIY XULOSA VA TAVSIYALAR

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni atrof-muhitni asrab-avaylash va unga g'amxo'rlik ko'rsatishga o'rgatish jarayoni ekologik tarbiyaning muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Ekologik tarbiya orqali bolalar nafaqat tabiatni sevishni o'rganadilar, balki uning saqlanishi uchun mas'uliyatni his qilishadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tabiat bilan bog'liq faoliyatlar, o'quv dasturlari, amaliy mashg'ulotlar va ekologik loyihalar orqali ularning ekologik ongini shakllantirish mumkin. Bolalar bilan bevosita tabiatda o'tkazilgan ekskursiyalar, o'yinlar va ijodiy ishlanmalar ularning atrof-muhitga bo'lgan qiziqishini oshirishda samarali vositalardir.

Bolalarning ekologik tarbiyasini shakllantirishda ota-onalar va jamiyatning o'rni ham muhimdir. Ota-onalar bolalariga ekologik g'amxo'rlikni o'rgatishda ularning eng yaqin o'rnaklari hisoblanadi. Shuningdek, jamiyatning ekologik mas'uliyatni his qilish va unga qarshi kurashishdagi faolligi bolalar ongini shakllantiradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik tarbiya va uning metodologik asoslarini chuqur o'rganish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish orqali bu jarayonni yanada samarali qilish mumkin.

Takliflar:

1. Ekologik dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik dasturlar va loyihalarni ishlab chiqish zarur. Bu dasturlar bolalarning ekologik ongini rivojlantirishga, tabiatni asrab-avaylashga bo'lgan qiziqishni oshirishga yordam beradi. Loyihalar bolalar uchun o'yinlar, ijodiy ishlanmalar, tabiat bilan bevosita aloqaga kirishish imkoniyatlarini yaratishi lozim.

2. Innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash: Ekologik tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash muhimdir. Interaktiv o'quv metodlari, videolar, taqdimotlar va boshqa multimediya vositalari bolalarning ekologik ongini samarali rivojlantirishda yordam beradi.

3. Ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish: Ekologik tarbiya jarayonida ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur. Ota-

onalar bolalariga ekologik qadriyatlarni o'rgatishda o'rnak bo'lishi, jamiyatning ekologik muammolarni hal qilishdagi faolligi bolalar tarbiyasiga bevosita ta'sir qiladi.

4. Ekologik ekskursiyalar va amaliy mashg'ulotlar o'tkazish: Bolalar uchun ekologik ekskursiyalar, tabiatga chiqish va amaliy mashg'ulotlar tashkil qilish ekologik tarbiyaning samarali usullaridan biridir. Bu faoliyatlar orqali bolalar tabiatni o'rganishadi, uning go'zalligi va muhofazasi haqida tushuncha hosil qiladilar.

5. Ekologik ongni rivojlantirish uchun pedagoglarning malakasini oshirish: Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagoglar ekologik tarbiya bo'yicha maxsus tayyorlovdan o'tishlari kerak. Ular ekologik tarbiyani samarali o'rgatish uchun zarur bo'lgan metodik bilimlar va ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim.

6. Bolalar uchun ekologik o'yinlar va ijodiy faoliyatlar tashkil etish: Ekologik o'yinlar va ijodiy faoliyatlar bolalarning ekologik ongini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Bu o'yinlar bolalar uchun qiziqarli va o'rganish jarayonini yanada samarali qiladi.

Shu tarzda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik tarbiya samaradorligini oshirish uchun keng qamrovli dasturlar, innovatsion usullar, otalar va jamiyat bilan hamkorlik va pedagoglarning malakasini oshirish zarur bo'ladi. Bu jarayon bolalarni ekologik ongli va tabiatni asrab-avaylashga mas'uliyatli shaxslar sifatida tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. Prezident asarlari va normativ hujjatlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarni ekologik mas'uliyatga o'rgatish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni (2020 yil, 10 fevral).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Bolalar uchun ekologik muhitni yaratish to'g'risida"gi qarori (2020 yil, 21 yanvar).
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tabiatni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash to'g'risida"gi farmoni (2017 yil, 15 aprel).
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimida ekologik tarbiya tashkil etish to'g'risida"gi qarori (2019 yil, 24 mart).
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha strategik yo'nalishlar" haqidagi qarori (2018 yil, 30 iyul).
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ekologik xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar" to'g'risida farmoni (2021 yil, 12 yanvar).
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ekologik ta'limni rivojlantirish bo'yicha yangi dastur" to'g'risida farmoni (2022 yil, 6 aprel).
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ekologik ongni shakllantirish va yoshlarni ekologik mas'uliyatga o'rgatish" to'g'risida farmoni (2020 yil, 15 dekabr).
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ekologik pedagogika va atrof-muhitni asrab-avaylash bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish" haqidagi qarori (2018 yil, 10 dekabr).
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tabiatni asrab-avaylash va resurslarni samarali boshqarish" to'g'risida qarori (2019 yil, 25 aprel).

II. Asosiy adabiyotlar, darsliklar va jurnallar ro'yxati:

1. Aliyev, A. (2020). *Ekologiya va atrof-muhitni asrab-avaylashning asoslari*. Toshkent: O'zbekiston xalq ta'limi nashriyoti.
2. Karimova, G. (2019). *Maktabgacha ta'limda ekologik tarbiya: nazariy va amaliy asoslar*. Tashkent: O'zbekiston ta'lim akademiyasi.

3. Yusupova, M. (2021). *Bolalar ekologik tarbiyasini rivojlantirish: pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: Ta'lim.
4. Soliev, D. (2018). *Atrof-muhitni asrab-avaylash va ekologik ongni shakllantirish*. Buxoro: Buxoro davlat universiteti.
5. Abduljalilov, T. (2022). *Ekologik tarbiya va uning ta'lim tizimida roli*. Samarqand: Samarqand davlat universiteti.
6. Islomov, R. (2019). *Bolalar ekologik tarbiyasi: amaliy tadqiqotlar*. Toshkent: Farg'ona nashriyoti.
7. Javlonov, O. (2018). *Tabiat va jamiyat: ekologik integratsiya*. Toshkent: O'zbekiston matbuoti.
8. Karimov, E. (2020). *Ekologik o'qitish va amaliyotdagi yangiliklar*. Toshkent: O'zbekiston ta'lim nashriyoti.
9. Mahmudov, A. (2021). *Ekologik pedagogika: nazariy asoslar va metodlar*. Buxoro: Buxoro davlat universiteti.
10. Rasulov, M. (2020). *Maktabgacha ta'limda ekologik pedagogikaning ahamiyati*. Toshkent: "Akademnashr".
11. Xudoyberganov, S. (2022). *Tabiatni asrab-avaylash va yosh avlodni tarbiyalash*. Farg'ona: Farg'ona davlat universiteti.
12. Muxammadiev, I. (2019). *Ekologik ta'limda innovatsion texnologiyalar*. Toshkent: Ta'lim va innovatsiyalar.
13. Sobirova, S. (2021). *Ota-onalar va jamiyatning ekologik tarbiya jarayonidagi roli*. Tashkent: Tashkent davlat pedagogika universiteti.
14. Xolmatova, D. (2020). *Bolalar ekologik tarbiyasini rivojlantirish*. Toshkent: Yangi avlod.
15. Bayramov, T. (2020). *Tabiat va inson: ekologik pedagogika nazariyasi*. Toshkent: O'zbekiston ta'lim akademiyasi.
16. Ismoilov, B. (2022). *Ekologik tarbiyaning bolalar psixologiyasiga ta'siri*. Samarkand: Samarkand davlat universiteti.
17. Usmonova, N. (2019). *Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ongini rivojlantirish*. Toshkent: "Matbuot".

18. Karimov, B. (2021). *Ekologik tarbiya jarayonida innovatsiyalar*. Samarqand: Samarqand davlat universiteti.
19. Tadjibayev, S. (2018). *Ekologik tarbiya va pedagogik metodlar*. Toshkent: "O'zbekiston Matbuoti".
20. Nadirova, R. (2019). *Tabiatni asrab-avaylash va ekologik tarbiya*. Toshkent: "Yangi Avlod".
21. Akhmedov, M. (2022). *Ekologik tarbiyaning pedagogik asoslari*. Bukhara: Bukhara State University.
22. Murodov, I. (2020). *Tabiatni asrab-avaylash bo'yicha maktabgacha ta'limdagi yangiliklar*. Samarkand: Samarkand state pedagogical institute.
23. Djamolova, S. (2019). *Atrof-muhitni asrab-avaylashda pedagoglarning roli*. Toshkent: O'zbekiston xalq ta'limi nashriyoti.
24. Mamadaliyev, J. (2021). *Bolalar ekologik tarbiyasini rivojlantirishda otalar va jamiyatning o'rni*. Tashkent: "O'zbekiston Ta'lim".
25. Mardanov, O. (2020). *Ekologik ta'limda pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar*. Toshkent: "Yangi Avlod".

III. Internet resurslari:

1. Ekoloyga.uz – www.ekoloyga.uz
2. UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) – www.unesco.org
3. Greenpeace – www.greenpeace.org
4. World Wildlife Fund (WWF) – www.worldwildlife.org
5. Global Environmental Education Partnership (GEEP) – www.geep.org
6. National Geographic – www.nationalgeographic.com
7. EcoSchools – www.eco-schools.org
8. Ecology and Environment, Inc. – www.earthenvironment.com
9. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi – www.eco.uz
10. Environmental Protection Agency (EPA) – www.epa.gov
11. Ecology Education – www.ecoed.org

12. O'quv resurslari va dasturlar – www.environmentaleducation.org
13. Tadqiqotlar va ekologik muammolar – www.ecotippingpoints.org
14. Global Education Network for Teachers – www.globaleducation.org
15. Yoshlarni ekologik mas'uliyatga o'rgatish bo'yicha resurslar – www.youthforecology.org

NAMUNA DIPLOM ISHI